

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Betrouwbaar getuigenbewijs: totstandkoming en waardering van strafrechtelijke getuigenverklaringen in perspectief

Dubelaar, M.J.

Citation

Dubelaar, M. J. (2014, February 6). *Betrouwbaar getuigenbewijs: totstandkoming en waardering van strafrechtelijke getuigenverklaringen in perspectief*. Meijers-reeks. Kluwer, Deventer. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/23625>

Version: Corrected Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/23625>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/23625> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Dubelaar, M.J.

Title: Betrouwbaar getuigenbewijs : totstandkoming en waardering van strafrechtelijke getuigenverklaringen in perspectief

Issue Date: 2014-02-06

6 | Beoordeling geloofwaardigheid van getuigenverklaringen

6.1 INLEIDING

Voor de waarheidsvinding is het van groot belang om de geloofwaardigheid van getuigenverklaringen te beoordelen en in dit verband waarheidsgetrouwe verklaringen te kunnen onderscheiden van niet-waarheidsgetrouwe verklaringen. Op dit terrein is in de rechtspsychologie veel onderzoek verricht. Hoewel het onderzoeksterrein divers is en veel inzichten nog niet zijn uitgekristalliseerd, biedt de bestudering daarvan wel meer inzicht in de relevante factoren voor inschatting van de waarheidsgetrouwheid van getuigenverklaringen en daarmee aanknopingspunten voor de wijze waarop de toetsing in het strafproces vorm zou kunnen krijgen. Bestudering van de rechtspsychologische literatuur biedt tevens enig inzicht in de persoon van de beoordelaar, dat wil zeggen de wijze waarop getuigenverklaringen worden gewaardeerd en de factoren die daarop van invloed zijn. Uit onderzoek blijkt dat mensen niet altijd de juiste maatstaven aanleggen bij het beoordelen van de waarachtigheid van verklaringen.¹

In dit hoofdstuk vindt een inventarisatie plaats van de factoren relevant voor de beoordeling van de geloofwaardigheid van getuigenverklaringen. Het onderzoek naar de geloofwaardigheid geschiedt ten behoeve van het bepalen van de bewijswaarde (ofwel: de diagnostische waarde) van de getuigenverklaring. Immers, alleen aan geloofwaardige getuigenverklaringen kan bewijswaarde worden toegekend. Zoals uit hoofdstuk 2 reeds duidelijk werd, is de bewijswaarde van de getuigenverklaring echter niet uitsluitend afhankelijk van de geloofwaardigheid, maar ook van de inhoud van die verklaring in relatie tot de concurrerende hypothesen. De inhoud kan volledig accuraat zijn, maar bijvoorbeeld weinig specifiek of betrekking hebben op een ondergeschikt onderdeel van de bewijsconstructie, waardoor daaraan (toch) slechts geringe bewijswaarde toekomt. In dit verband is in § 2.5.2 het voorbeeld genoemd van de getuige die naar aanleiding van een overval een signalement afgeeft met kenmerken die zo veelvoorkomend zijn dat een aanzienlijk deel van de bevolking aan dat signalement voldoet.

¹ Dit komt vooral in het leugendetectoronderzoek heel duidelijk naar voren. Zie Vrij 2008, p. 115.

Bij het in kaart brengen van de factoren is ervoor gekozen om de verschillende factoren te clusteren aan de hand van een viertal aandachtsgebieden, namelijk de verklaring, de bron, de presentatie en de totstandkoming. In deze volgorde zullen ze in dit hoofdstuk ook worden besproken. De keuze voor de volgorde van bespreking is daarop gebaseerd dat het uiteindelijk de verklaring is die op haar inhoud moet worden beoordeeld en voor het bewijs kan worden gebruikt. Factoren gelieerd aan de bron, de presentatie en de totstandkoming zijn uitsluitend van belang voor zover zij een ander licht werpen op de inhoud van de verklaring, dat wil zeggen de mate waarin daaraan geloof mag worden gehecht (de geloofwaardigheid van de verklaring dus). Daarbij moet worden opgemerkt dat een deel van de informatie met betrekking tot de andere aandachtsgebieden, zoals de persoon van de getuige en de omstandigheden waaronder is verklaard, weer besloten ligt in diezelfde verklaring.

De opbouw van dit hoofdstuk is als volgt. Allereerst wordt stilgestaan bij het onderzoek dat naar de waarheidsgetrouwheid van getuigenverklaringen wordt verricht (§ 6.2). Vervolgens komen de verschillende aandachtsgebieden aan de orde. De factoren die besloten liggen in de inhoud van de afgelegde verklaring worden als eerste behandeld (§ 6.3). Daarna volgen de factoren die zijn gerelateerd aan de bron, dat wil zeggen de persoon van de getuige (§ 6.4). Vervolgens worden de factoren besproken die betrekking hebben op de wijze waarop de getuige zijn verhaal ten overstaan van de beoordelaar presenteert of de wijze waarop zijn verklaring door een ander medium wordt gepresenteerd (§ 6.5). Ten slotte komen de factoren kort aan de orde die zijn gelegen in de wijze waarop de verklaring tot stand is gekomen (§ 6.6).

6.2 WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK NAAR DE GELOOFWAARDIGHEID VAN GETUIGENVERKLARINGEN

Voordat wordt ingegaan op de verschillende aandachtsgebieden van belang voor de beoordeling van de geloofwaardigheid van getuigenverklaring, is het goed kort stil te staan bij het rechtspsychologische onderzoeksveld en de doelstellingen van dit hoofdstuk. Aanvankelijk was het de bedoeling om binnen dit onderzoek de verschillende rechtspsychologische inzichten ten aanzien van de waardering van getuigenverklaringen bijeen te brengen en met behulp daarvan een uniform kader te ontwerpen toepasbaar op alle soorten verklaringen aan de hand waarvan de rechters (of juryleden) de geloofwaardigheid van die verklaringen zouden kunnen toetsen. Het ontwerpen van een dergelijk toetsingskader bleek echter al spoedig onbegonnen werk. De zoektocht naar ‘algemene indicatoren voor geloofwaardigheid’ leerde echter wel waarom het zo lastig is een vertaalslag te maken van wetenschappelijke inzichten omtrent de geloofwaardigheid naar de dagelijkse praktijk van het recht waarin de rechter aan de hand van concrete kenmerken van een voorliggende verklaring zich een oordeel moet vormen over de mogelijke ‘oorzaken’.

Het onderzoeksterrein dat betrekking heeft op de geloofwaardigheid van getuigenverklaringen (in het Duits aangeduid met de term *Aussagepsychologie*) is groot en divers. Er zijn onderzoekers die zich vooral richten op het identificeren van zogenaamde bedrieglijke verklaringen, het zogenaamde leugendetectie-onderzoek. Andere onderzoekers richten zich juist op de bijzondere kenmerken van verklaringen die berusten op suggestie of inbeelding van de verklarende persoon (hierna aangeduid als: gesuggereerde of ingebeelde verklaringen). Daarnaast vormt het onderzoek naar daderidentificaties door ooggetuigen een aparte tak van onderzoek. Daarbinnen wordt gekeken naar de manier waarop identificatieprocedures het best kunnen worden ingericht en zoekt men naar factoren die er mogelijk op duiden dat de getuige het bij het rechte eind heeft, zoals de mate van zekerheid en de reactiesnelheid. Voor zover er op een specifiek deelterrein al factoren kunnen worden geïdentificeerd die wijzen in de richting van waarheidsgetrouwheid (omdat deze significant vaker voorkomen bij waarheidsgetrouwe dan bij de niet-waarheidsgetrouwe verklaringen), dan kunnen die factoren niet zomaar worden geëxtrapoleerd naar de getuigenverklaringen in algemene zin. Wat bij de verklaringen van kinderen mogelijk een indicator voor waarheidsgetrouwheid is, hoeft dat niet te zijn bij volwassenen. De verschillende geïdentificeerde factoren of indicatoren moeten binnen hun context worden gezien. Het punt is dat het voor een rechter niet altijd op voorhand duidelijk is met wat voor type getuige hij te maken heeft en naar welke factoren wel of niet moet worden gekeken. Onderzoek naar geheugenprocessen en de kwaliteit van verklaringen laat bijvoorbeeld zien dat de verklaringen van personen die inconsistent verklaren, over de gehele linie niet noodzakelijkerwijs veel minder accuraat zijn dan verklaringen met weinig inconsistenties. Deze bevinding geldt echter uitsluitend voor getuigen die een oprechte poging doen een waarheidsgetrouw verslag te geven van hetgeen zij hebben waargenomen.² De rechter weet niet op voorhand of hij een oprechte, liegende of dwalende getuige voor zich heeft. De epistemologische positie van de getuige is, zoals in het derde hoofdstuk reeds duidelijk werd, onzeker.

Voorts hebben wetenschappers een wezenlijk ander perspectief dan de rechter. Uitspraken die op basis van wetenschappelijk onderzoek kunnen worden gedaan, zien vaak op een groep en vallen niet zomaar te individualiseren. Een wetenschapper kijkt welke factoren de verklaringen van getuigen als groep beïnvloeden en spreekt in dit verband over gemiddelden, terwijl de rechter (of jury) iets moet zeggen over de geloofwaardigheid van een individuele verklaring.³ Een voorbeeld: onderzoek laat zien dat wanneer kinderen suggestieve vragen worden gesteld in 30% van de gevallen kinderen in de suggestie meegaan en een pseudoherinnering vormen terwijl in 70% van

2 Zie § 6.3.1.2.

3 Wells 2008, p. 855 en Van Koppen 2010a, p. 410.

de gevallen kinderen dat niet doen.⁴ De rechter (of jury) zal echter willen weten of de verklaring die voorligt, het gevolg is van suggestie en thuishoort onder de 30 of onder de 70%. Dit vormt ook een probleem voor deskundigen die worden gevraagd om de 'betrouwbaarheid' van een getuigenverklaring te beoordelen. Wells maakt een analogie met een fruitteler die wordt gevraagd wat de exacte grootte zal worden van de vrucht die een bepaalde vruchtknop draagt, terwijl deze alleen uitspraken kan doen over de factoren die de grootte van het fruit in de boomgaard vergroten of verminderen.⁵

Een ander punt betreft hetgeen dat door Wells is aangeduid als het *directional condition* probleem. Volgens hem richt rechtspsychologisch onderzoek zich vooral op het schatten van de kans dat een specifieke respons optreedt in aan- of afwezigheid van een specifieke stimulus. De rechter doet het omgekeerde. Hij moet weten wat de waarschijnlijkheid is geweest van een bepaalde stimulus gegeven een bepaalde respons. Deze condities zijn echter niet hetzelfde.⁶ De kans dat een inconsistentie optreedt als iemand liegt, is een andere dan dat bij het aantreffen van een inconsistentie iemand heeft gelogen.

Tot slot zijn er ook beperkingen aan rechtspsychologisch onderzoek zoals dat overigens geldt voor elk onderzoeksgebied. Eén aspect betreft de mate van toepasbaarheid van de onderzoeksresultaten voor de dagelijkse praktijk van het recht. Gechargeerd gezegd: de realiteit van het recht is complexer dan die van een laboratorium. Nu is het een misvatting om te denken dat er in de rechtspsychologie uitsluitend laboratoriumonderzoek wordt verricht. Naar de waarheidsgetrouwheid van verklaringen wordt ook veldonderzoek verricht, waarbij de verklaringen van getuigen worden vergeleken met objectief vastgelegd beeldmateriaal.⁷ Aan beide vormen van onderzoek kleven nadelen. Zo is het probleem met veldstudies dat men geen zicht heeft op de zogenaamde *ground truth*, terwijl het probleem bij laboratoriumstudies is gelegen in wat rechtspsychologen aanduiden als 'ecologische validiteit'.⁸ Dit heeft betrekking op de mate waarin gedrag dat wordt vertoond binnen een experimentele setting valt te generaliseren naar de 'echte' wereld. Een ander aspect is dat het een vakgebied in ontwikkeling is. Op bepaalde deelterreinen is belangrijke vooruitgang geboekt. Zo zijn er deelterreinen waar onderzoek eenduidige resultaten heeft gegeneerd en (in belangrijke mate) consensus bestaat onder vakgenoten over de consequenties daarvan binnen het juridisch domein.⁹ Onderzoek naar herkenningen is daarvan een voorbeeld. Op andere terreinen

4 Candel & Otgaar 2008, p. 66.

5 Wells 2008, p. 855-856. Van Koppen stelt om die reden dat deskundigen vaker nee zouden moeten verkopen (Van Koppen 2010a, p. 415 e.v.).

6 Wells 2008, p. 856.

7 In relatie tot de criteria die mensen aanleggen bij het beoordelen van verklaringen wordt ook gebruikgemaakt van surveyonderzoek.

8 Zie voor een nadere uiteenzetting van de voor- en nadelen van veldstudies en experimentele studies: Vrij 2008, p. 50-53.

9 Van Koppen 2010a, p. 412.

bestaat nog discussie. Bij de beschrijving van indicatoren of methoden moet hier rekening mee worden gehouden. Ook komt het voor dat bepaalde methoden geschikt zijn in de ene situatie, maar niet noodzakelijkerwijs daarbuiten. Zo is de *criteria-based content analysis* (CBCA) bij kinderen een geschikt instrument om verklaringen mee te beoordelen (hoewel de toepassing daarvan geen zekerheid biedt), maar is er nog veel discussie over of het ook bruikbaar is voor het beoordelen van de verklaringen van volwassenen. Het voorgaande betekent vanzelfsprekend niet dat de resultaten van rechtspsychologisch onderzoek niet relevant zijn, maar geeft wel aan dat we onze verwachtingen – in termen van het kant-en-klaar aanreiken van handvatten aan de hand waarvan verklaringen kunnen worden beoordeeld – enigszins moeten temperen.

6.3 VERKLARING

Als gezegd vormt de inhoud van de verklaring het primaire vertrekpunt voor de beoordeling van de geloofwaardigheid van die verklaring. Er is een drietal dimensies waarlangs de geloofwaardigheid van getuigenverklaringen in de rechtspsychologie pleegt te worden afgezet, namelijk consistentie, accuratesse en volledigheid.¹⁰ Daarnaast is in de praktijk en de wetenschap een aantal methoden ontwikkeld ten behoeve van het analyseren van de inhoud van verklaringen met het oog op de vraag of de verklaring berust op een echte ervaring en deze ervaring ook (in grote lijnen) correct weergeeft. De gedachte die aan veel verbale analysemethoden ten grondslag ligt, is dat verklaringen die berusten op de echte ervaringen andere kenmerken hebben dan verklaringen die uit de fantasie van de verteller zijn ontsproten of die zijn gebaseerd op ingebeeelde ervaringen. Dit wordt in de literatuur ook wel aangeduid als de *Undeutsch*-hypothese.¹¹ In deze paragraaf wordt nader ingegaan op datgene wat aan de inhoud van de verklaring kan worden afgeleid omtrent het waarheidsgehalte en de factoren die in dit verband relevant zijn. Daarbij komen eerst voornoemde dimensies aan bod, dan een tweetal karakteristieken namelijk coherentie en plausibiliteit en vervolgens twee verbale analysemethoden.

6.3.1 Accuratesse, consistentie en volledigheid

Bij het toetsen van de kwaliteit van een getuigenverklaring voor het bewijs kan worden gekeken naar de consistentie, accuratesse en volledigheid van de verklaring. Idealiter beschikt een verklaring over al deze genoemde kwaliteiten. In de praktijk zijn verklaringen echter nooit perfect en kunnen zich op

¹⁰ Merckelbach e.a. 2003, p. 215-216.

¹¹ Candel & Otgaar 2008, p. 65 en Vrij 2008, p. 209.

een of meer van deze dimensies problemen voordoen. Bij de bespreking van deze drie dimensies gaat het om de geloofwaardigheid van de verklaring als geheel. Gekeken zal worden wat de betekenis van 'fouten' in de vorm van inconsistente of inaccurate beweringen voor de kwaliteit van de verklaring als geheel is. Wat kan aan de hand van de delen worden afgeleid over de geloofwaardigheid van de verklaring als geheel?

6.3.1.1 *Accuratesse*

Onder accuratesse wordt begrepen de mate waarin de inhoud van de verklaring strookt met de werkelijkheid.¹² Inaccurate weergaven kunnen ontstaan omdat de getuige bewust niet de waarheid vertelt of omdat de getuige gegevens ten onrechte voor waar houdt (zogenaamde commissiefouten). De accuratesse van de verklaring is hetgeen waarin juristen primair zijn geïnteresseerd.¹³ Immers, alleen beweringen waarvan op goede gronden kan worden aangenomen dat zij overeenkomen met de werkelijkheid, zijn bruikbaar voor de bewijsbeslissing. Het probleem is dat de toets of de beweringen ook daadwerkelijk accuraat zijn, in de praktijk alleen kan geschieden aan de hand van andere, objectief vastgelegde feiten of algemeen gedeelde kennis. Dit ligt vanzelfsprekend anders in een experimentele onderzoekssetting, waarin de 'ground truth' wel bekend is en in voorkomend onderzoek eenvoudigweg geteld kan worden hoeveel elementen door een getuige correct zijn gerapporteerd.

De resultaten van experimenteel onderzoek geven meer inzicht in de relatie tussen accuratesse van individuele beweringen en de accuratesse van de verklaring als geheel (wat in sommige Engelstalige publicaties ook wel wordt aangeduid als *overall accuracy*). In de juridische context hoeft alleen de bewering die voor het bewijs wordt gebruikt, accuraat te zijn. Echter, als er geen direct ander bewijsmateriaal voorhanden is waaruit de juistheid van de bewering blijkt, kan naar de algehele accuratesse van de verklaring worden gekeken en de mate waarin voor de overige beweringen van de getuige steun bestaat. De constatering dat veel van de verschafte informatie blijkt te kloppen, zou een argument kunnen zijn om ook (meer) geloof te hechten aan de overige beweringen. In hoeverre dat geloof in een concreet geval daadwerkelijk gerechtvaardigd is, is echter ook afhankelijk van andere factoren.¹⁴ De vraag is wat de consequentie is voor de geloofwaardigheid van de verklaring als daarin beweringen worden aangetroffen waarvan kan worden vastgesteld dat deze niet kloppen. Fisher en collega's stellen dat een incorrecte herinnering van een paar geïsoleerde delen van een misdrijf geen voorspeller is voor de

¹² Merckelbach e.a. 2003, p. 215.

¹³ Vandaar dat het begrip accuratesse soms in de literatuur ook wel wordt gebruikt als synoniem voor betrouwbaarheid.

¹⁴ Gekeken moet worden of het een consistente bewering betreft en onder welke omstandigheden deze informatie naar voren is gebracht (open vraag, gesloten vraag, etc.).

accuratesse van de verklaring in zijn geheel.¹⁵ Met andere woorden, het aantreffen van inaccurate beweringen in een getuigenis hoeft niet te betekenen dat de rest van de verklaring niet klopt en als ongeloofwaardig moet worden afgedaan. Echter, op het moment dat een verklaring veel aantoonbaar niet-accurate beweringen bevat aan centrale delen van het misdrijf is dat vanzelfsprekend wel aanleiding om te twijfelen aan de waarheidsgetrouwheid van de verklaring en is de vraag of de verklaring nog bruikbaar is voor het bewijs.¹⁶

Geconcludeerd moet worden dat het erg lastig is om aan de hand van de (on)juistheid van specifieke onderdelen iets te zeggen over het geheel. Om die reden is accuratesse slechts één van de dimensies waaraan de kwaliteit van een verklaring wordt afgemeten. Een verklaring kan in grote lijnen accuraat zijn, maar op een wezenlijk onderdeel toch niet kloppen. Andersom hoeft het feit dat een verklaring op een onderdeel aantoonbaar niet juist is, niet te betekenen dat de verklaring in rechte in zijn geheel onbruikbaar is geworden. Juist omdat aanvullend bewijsmateriaal niet altijd voorhanden is, is het van belang om ook naar de andere dimensies te kijken. De relatie tussen accuratesse en consistentie respectievelijk volledigheid komt in de volgende paragrafen aan bod.¹⁷

6.3.1.2 Consistentie

De volgende dimensie waaraan de kwaliteit van een verklaring wordt afgemeten is de consistentie. Onder het begrip consistentie worden veel verschillende dingen begrepen. In het dagelijks taalgebruik heeft consistentie de betekenis van het vrij zijn van innerlijke tegenspraak. Een verklaring is consistent als deze zichzelf niet tegenspreekt. In het juridisch domein worden verklaringen van getuigen die zichzelf binnen één verhoor of bij opeenvolgende verhoren tegenspreken over het algemeen minder geloofwaardig gevonden.¹⁸ In de rechtspsychologische literatuur wordt consistentie vooral gerelateerd aan de mate waarin details die in het ene verhoor naar voren worden gebracht, ook in een volgend verhoor worden genoemd.¹⁹ Onderzoek naar het herhaald verhoren van getuigen laat zien dat altijd een natuurlijke variatie valt te

¹⁵ Fisher, Brewer & Mitchel 2009, p. 131.

¹⁶ Bij deze vraag wordt in § 12.4.1 nader stilgestaan.

¹⁷ Overigens hoeft een inaccuraat detail niet noodzakelijkerwijs een contradictie of reminiscentie te zijn. Het kan immers ook een vanaf het eerste moment een consistent verkeerd gerapporteerd detail betreffen.

¹⁸ Er wordt in de juridische literatuur in dit verband ook wel onderscheid gemaakt tussen innerlijke en uiterlijke consistentie. Innerlijke consistentie betreft de consistentie van de verklaring zelf of tussen verklaringen. Uiterlijke consistentie betreft de overeenstemming van details met de inhoud van bewijsstukken. Zie bijv. Garé 1994, p. 72 en De Bock 2011, p. 262. De Bock spreekt van interne en externe consistentie maar doelt op hetzelfde.

¹⁹ Merckelbach e.a. 2003, p. 215.

constateren in de inhoud van afgelegde getuigenverklaringen. Getuigen die op meerdere momenten worden gehoord, zullen vrijwel nooit volledig gelijklopende verklaringen afleggen. Immers, aspecten die in het eerste verhoor zijn genoemd, kunnen later mogelijk niet meer worden herinnerd of andersom. Indien in het tweede verhoor details worden herinnerd die in een eerder verhoor niet naar voren zijn gebracht, dan wordt wel gesproken van *reminiscence*. Op het moment dat informatie bij een tweede verhoor anders wordt herinnerd dan bij het eerste verhoor, dan spreekt men van een inconsistentie in de vorm van een contradictie.²⁰

De vraag is wat het aantreffen van inconsistenties binnen of tussen verklaringen nu zegt over de geloofwaardigheid van die verklaringen. Met andere woorden, wat is de relatie tussen consistentie en de waarheidsgetrouwheid (of 'algehele accuratesse'²¹) van de verklaring? Die relatie is tamelijk complex. Dit komt vooral doordat inconsistenties verschillende oorzaken kunnen hebben en dit niet altijd scherp uit elkaar gehouden wordt. Inconsistenties kunnen optreden doordat de getuige zich bepaalde details bij verschillende gelegenheden niet of anders herinnert. Veel van de inconsistenties in de verklaringen van coöperatieve getuigen vallen te verklaren uit de gestelde vragen en de daarin aangeboden ophaalaanwijzingen.²² Inconsistenties kunnen ook optreden doordat de getuige een poging doet om de ander te misleiden en zichzelf daarbij tegenspreekt. Veel in de rechtspraak werkzame juristen zullen het beeld herkennen van de 'draaiende' verdachte of getuige, die zichzelf voortdurend tegenspreekt en zijn verhaal telkens aanpast op het moment dat hij wordt geconfronteerd met nieuwe informatie waaruit blijkt dat zijn eerdere beweringen niet kunnen kloppen. Inconsistenties ontstaan in dat geval doordat de verklarende persoon zijn verhaal niet kan volhouden. Met andere woorden, inconsistenties kunnen in bepaalde gevallen worden herleid tot het functioneren van het geheugen, terwijl zij in andere gevallen een cognitieve oorzaak hebben, namelijk dat de verklarende persoon er niet in slaagt om zijn verhaal op consistente wijze te presenteren of vol te houden.

Er wordt op deze plek eerst stilgestaan bij consistentie in relatie tot geheugenprocessen en de verklaringen van coöperatieve getuigen die hun best doen een waarheidsgetrouw verslag te geven. Er is ook onderzoek gedaan naar de accuratesse van consistent of niet-consistent gerelateerde informatie. Daaruit blijkt dat consistent herinnerde informatie over het geheel genomen vrij accuraat is. Voor inconsistent gerelateerde informatie ligt dit anders en moet onderscheid worden gemaakt naar het type inconsistentie. Het aantreffen van

20 Odinot, Wolters & Giezen 2012, p. 3.

21 Zie voor dit begrip § 2.5.1, noot 153.

22 Wanneer de vraag verandert, wijzigt vaak ook het antwoord. In laboratoriumstudies waarin groepen personen bij twee gelegenheden vragen krijgen voorgelegd, komen reminiscenties twee keer zoveel voor in de groep waarin de formulering van de vraag verschilde dan in de groep waarbij in de tweede test dezelfde vraag werd gesteld (Fisher, Brewer & Mitchell 2009, p. 130).

een inconsistentie in de vorm van een contradictie brengt logischerwijs mee dat slechts een van de beweringen accuraat kan zijn. Reminiscenties zijn meestal redelijk accuraat, maar minder accuraat dan details die consistent worden herhaald of die bij de tweede vragenronde zijn vergeten. Reminiscenties zijn in ieder geval veel accurater dan contradicties.²³

Hoewel inconsistente beweringen minder accuraat zijn dan consistente beweringen, wordt aangenomen dat aangetroffen reminiscenties en contradicties geen goede voorspellers zijn van de waarheidsgetrouwheid van de verklaring als geheel. De hoeveelheid inconsistenties in een verklaring zegt vrij weinig over de accuratesse van de overige, wel consistent gerelateerde informatie. Er bestaat wel een zekere correlatie tussen de consistentie en waarheidsgetrouwheid van een verklaring, maar deze is zeer bescheiden.²⁴ Het feit dat een getuige zich bepaalde informatie bij een volgend verhoor anders herinnert of nieuwe informatie naar voren brengt, is op zichzelf geen aanleiding om de verklaring als ongeloofwaardig aan te merken. Coöperatieve getuigen die meer inconsistente beweringen doen, zijn namelijk over de gehele linie niet veel minder accuraat dan getuigen wier verklaringen wel consistent zijn. Een verklaring hiervoor is mogelijk dat verschillende aspecten van een complexe gebeurtenis onafhankelijk van elkaar worden verwerkt en dat de accuratesse van een herinnering aan één component niet zoveel zegt over de accuratesse van een ander geheugenaspect.²⁵

Dan de relatie tussen consistentie en waarheidsgetrouwheid met betrekking tot de verklaringen van getuigen die een poging doen om een ander te misleiden. Zijn hun verklaringen minder consistent dan van personen die oprecht een waarheidsgetrouw verslag doen? Onderzoek van DePaulo en collega's naar verbale leugendetectie laat zien dat verklaringen van personen die gevraagd worden te liegen meer interne discrepanties bevatten en ambivalenter zijn dan verklaringen afkomstig van personen die een waarheidsgetrouw verslag doen van een gebeurtenis.²⁶ Echter, uit het feit dat een persoon telkens gelijklopende verklaringen aflegt, kan niet worden afgeleid dat hij de waarheid spreekt. Immers, op het moment dat iemand telkens exact hetzelfde verhaal vertelt, kan men zich afvragen of dit niet is ingestudeerd of is afgestemd op een ander.

Geconcludeerd kan worden dat aan de hand van de consistentie of inconsistentie van een verklaring niet zoveel valt te zeggen over de geloofwaardigheid van de verklaring als geheel. Echter, er kan wel iets worden gezegd op het niveau van de individuele bewering. Inconsistent gerelateerde informatie is minder accuraat dan consistent gerelateerde informatie. Inconsistenties zijn

23 Fisher, Brewer & Mitchel 2009, p. 129-130.

24 Candel, Merckelbach & Wessel 2010, p. 484.

25 Fisher, Brewer & Mitchel 2009, p. 131-132.

26 DePaulo e.a. 2003, p. 92.

daarmee diagnostisch voor fouten.²⁷ De mate waarin dat het geval is, is afhankelijk van het soort inconsistentie: reminiscenties zijn over het algemeen accurater dan contradicties. Op het moment dat men inconsistent gerelateerde informatie voor het bewijs wil gebruiken ligt het voor de hand dat nader onderzoek wordt gedaan naar de mogelijke oorzaak voor het optreden daarvan.²⁸

Duidelijk is in ieder geval dat als een getuige zichzelf tegensprekt op een belangrijk punt of een bepaald detail pas na herhaald verhoren naar voren komt, dat behoedzaamheid op zijn plaats is.

6.3.1.3 Volledigheid

De laatste dimensie is de volledigheid. Volledigheid heeft betrekking op de mate waarin in de verklaring alle centrale en perifere details zijn vervat.²⁹ Dit wordt ook wel aangeduid als de gedetailleerdheid. Indien details ontbreken die wel zijn waargenomen en opgeslagen, is sprake van een omissiefout. Bij de beoordeling van de geloofwaardigheid van een verklaring moet onderscheid worden gemaakt tussen perifere en centrale details. Het ontbreken van centrale details doet meer afbreuk aan de geloofwaardigheid van een verklaring dan wanneer perifere details ontbreken. Het probleem is echter dat wat voor een getuige perifeer is, voor het strafproces heel essentieel kan zijn. Juist bij traumatische gebeurtenissen kan het voorkomen dat de getuige alleen de bedreigende details waarneemt en onthoudt.³⁰ In dit verband wordt gewezen op het *weapon focus*-effect dat in het vorige hoofdstuk is besproken. Het feit dat een getuige op onderdelen aantoonbaar accuraat heeft verklaard is geen garantie voor volledigheid.³¹

Het ontbreken van details kan het gevolg zijn van een beperkte waarneming, maar ook van geheugenprocessen. Naarmate een gebeurtenis verder in het verleden ligt, gaan meer details in de herinnering verloren. Echter, zoals uit het vorige hoofdstuk duidelijk werd, hoeft dit niet altijd te leiden tot een verslechtering van geheugenprestaties. In dit verband is onderzoek verricht door Evans en Fisher die laten zien dat details in de loop van de tijd verdwijnen, maar dat dit niet ten koste hoeft te gaan van de accuratesse. Wel neemt de precisie waarmee getuigen een gebeurtenis beschrijven af. Met andere woorden, het verstrijken van de tijd gaat ten koste van de kwantiteit, maar niet noodzakelijkerwijs van de kwaliteit. Voorwaarde is wel dat getuigen niet

27 Dit moet echter niet worden geëxtrapoleerd naar de verklaring als geheel (Fisher, Brewer & Mitchell 2009, p. 133).

28 De rechter kan in dit verband kijken naar de vraagstelling: is er eerder naar dit detail gevraagd, wat voor type vragen zijn gesteld (open of gesloten) en is de getuige aangemoedigd om onzekere antwoorden te geven? (Fisher, Brewer & Mitchell 2009, p. 133).

29 Merckelbach e.a. 2003, p. 215.

30 Candel, Merckelbach & Wessel 2010, p. 484.

31 Candel, Merckelbach & Wessel 2010, p. 484.

worden uitgenodigd om onzekere informatie naar voren te brengen en uitdrukkelijk de mogelijkheid worden geboden om aan te geven wanneer zij het antwoord op een bepaalde vraag niet (meer) weten.³²

Het probleem is daarin gelegen dat personen die geen scherpe herinnering (meer) hebben aan een gebeurtenis wel vatbaarder zijn voor commissies. Wanneer getuigen scherpe herinneringen hebben zijn zij beter in staat om discrepanties te ontdekken, dan wanneer zij worden geconfronteerd met informatie uit andere bronnen.³³ Mensen die twijfelen aan hun eigen geheugen zijn – zo zagen we in het vorige hoofdstuk – gevoeliger voor suggestie. Hoewel accuratesse en volledigheid dus niet met elkaar hoeven te corresponderen, geldt in zijn algemeenheid wel dat karige en onvolledige verklaringen een indicatie vormen dat er mogelijk iets schort aan de accuratesse van de verklaring.³⁴

6.3.2 Coherentie en plausibiliteit

Een ander kenmerk dat enige aandacht verdient, is de coherentie of plausibiliteit van een getuigenverklaring. Het begrip coherentie heeft geen vastomlijnde betekenis maar heeft betrekking op de samenhang en narratieve structuur van de verklaring. Het begrip coherentie komen we onder andere tegen in het *story model* van Pennington en Hastie zoals besproken in hoofdstuk 2. Hun theorie is dat juryleden bij het beslissen in strafzaken gebruik maken van verhalen, waarbij het verhaal dat het grootste deel van het bewijsmateriaal dekt en in de ogen van het jurylid het meest coherent is wordt geaccepteerd. Het concept van coherentie heeft in hun theorie drie componenten, te weten consistentie, plausibiliteit en volledigheid. Onder consistentie wordt verstaan dat het verhaal geen interne contradicties bevat. Plausibiliteit heeft betrekking op de mate waarin het verhaal consistent is met echte of ingebeelde gebeurtenissen in de wereld. Volledigheid refereert aan de mate waarin de verklaring alle onderdelen heeft.³⁵ Bex gaat uit van soortgelijke criteria. 'There are three criteria for determining the coherence of a story: the story has to conform to a plausible story scheme, it has to be internally plausible (i.e. its events and causal relations should be plausible) and the story should be internally consistent'.³⁶ Verklaringen van getuigen behelzen in de kern ook een verhaal dat in meer of mindere mate coherent is. Verklaringen kunnen als coherent worden aangemerkt als zij geen interne contradicties of onverklaarbare leemtes bevatten

32 Evans & Fisher 2011, p. 506-507.

33 Dit mechanisme wordt aangeduid met de term *discrepancy detection* (Candel, Merckelbach & Wessel 2010, p. 484).

34 Merckelbach e.a. 2003, p. 484-485.

35 Pennington & Hastie 1993, p. 199.

36 Bex 2009, p. 87 en 74.

en als de inhoud plausibel is, dat wil zeggen aansluit bij onze algemene kennis over de wereld. Onverwachte wendingen en onduidelijke causale relaties in het 'plot' doen afbreuk aan de coherentie van de verklaring.

Het ligt voor de hand om bij de beoordeling van verklaringen te kijken naar de coherentie. Het feit dat een verklaring coherent is, draagt bij aan de geloofwaardigheid. Als een verklaring niet coherent is, dan kan dat aanleiding zijn om deze als ongeloofwaardig aan te merken. Echter, een nadere toets is wel op zijn plaats. Vanuit de rechtspsychologie is gewezen op het gevaar van 'goede' verhalen. Het risico bestaat dat het goede verhaal zonder nadere onderbouwing met bewijsmateriaal wordt geaccepteerd, terwijl een 'slecht' verhaal dat wel externe steun vindt in de feiten wordt genegeerd.³⁷ Een coherent verhaal hoeft niet altijd waar te zijn. En andersom, ook incoherente verklaringen kunnen waar zijn. De aanwezigheid van onwaarschijnlijke elementen kan soms zelfs een teken zijn dat de verklaring waarheidsgetrouw is. Denk bijvoorbeeld aan de situatie waarin meerdere getuigen onafhankelijk van elkaar verklaren over zo'n onwaarschijnlijk detail, zoals het geval was in de scheperzaak, waarin meerdere getuigen hadden verklaard over verkrachting met behulp van een kitkat.³⁸ Een andere reden om niet teveel waarde te hechten aan de coherentie van een verhaal neergelegd in een schriftelijk verslag, is dat de narratieve structuur in belangrijke mate wordt bepaald door de persoon die de verklaring optekent.³⁹ De mate waarin mensen in staat zijn om een coherent verhaal te vertellen is ook zeer afhankelijk van de persoon in kwestie en de omstandigheden waaronder hij wordt gehoord.

6.3.3 Verbale analysemethoden

Er zijn verschillende methoden ontwikkeld om afgelegde verklaringen te beoordelen. Hier worden er twee besproken, te weten de *criteria-based content analysis* en de *reality monitoring*. Dit zijn beide methoden waarmee aan de hand van een aantal criteria een uitspraak kan worden gedaan over de waarachtigheid van een afgelegde verklaring. Hoewel er de nodige kritiek is op deze methoden, worden daarbinnen wel criteria gehanteerd die als indicator voor waarheidsgetrouwheid kunnen fungeren. Een derde methode die nog genoemd kan worden, betreft de *scientific content analysis* (SCAN). Deze methode is gericht op het analyseren van een verklaring aan de hand van de wijze waarop een persoon zich in een zelfgeschreven verklaring uitdrukt. Zo zou een verandering

37 Crombag, Van Koppen & Wagenaar 2005, hfst. 4.

38 In dit verband werd dat detail overigens niet gebruikt ter ondersteuning van de geloofwaardigheid van de getuigenverklaringen. Dat de personen waren verkracht stond niet ter discussie. Het daderschap van de verdachte wel. Met behulp van zogenaamd schakelbewijs werd de verdachte aan deze verkrachtingen gekoppeld.

39 Zie hoofdstuk 11.

in werkwoordtijd erop kunnen duiden dat de persoon het verklaarde ter plekke verzint en dus sprake is van bedrog. Deze methode wordt verder niet besproken, nu nog onvoldoende duidelijkheid bestaat over de validiteit van deze methode. Bovendien kan deze methode uitsluitend worden toegepast op zelfgeschreven verklaringen en niet op verklaringen die door een ander zijn opgetekend (bijvoorbeeld in de vorm van een proces-verbaal van verhoor).⁴⁰

6.3.3.1 *Criteria-based content analysis*

Een methode om de geloofwaardigheid van verklaringen in kaart te brengen is de *criteria-based content analysis* (hierna: CBCA). Deze methode is gebaseerd op de eerdergenoemde Undeutsch-hypothese die veronderstelt dat verklaringen over echte ervaringen qua inhoud verschillen van verklaringen die zijn ingebeeld, verzonnen of door een ander geïnstrueerd.⁴¹ De CBCA is gericht op het onderscheiden van waarachtige en verzonnen verklaringen. Het waarheidsgehalte van een getuigenverklaring wordt geanalyseerd aan de hand van negentien criteria. Het uitgangspunt is dat hoe meer kenmerken in de verklaring aanwezig zijn, hoe meer geloof kan worden gehecht aan de inhoud van de verklaring. Hoewel de CBCA is ontwikkeld ten behoeve van het analyseren van de verklaringen van jeugdige zedenslachtoffers, wordt deze methode ook wel toegepast bij andersoortige delicten en op verklaringen van volwassenen en dat laatste is – zoals hierna duidelijk zal worden – een kritiekpunt.⁴²

De CBCA maakt onderdeel uit van de *statement validity assessment* (SVA). Deze methode omvat tevens een dossieranalyse en een *validity checklist*. De dossieranalyse is gericht op het verkrijgen van inzicht in de zaak tegen de verdachte door analyse van de verklaring en de belangrijkste punten daarin. Met behulp van de *validity checklist* kunnen de resultaten van de CBCA nader worden geanalyseerd. Er wordt dan gekeken naar de kwaliteit van het afgenomen verhoor, bepaalde persoonlijkheidskenmerken van de getuige (bijvoorbeeld suggestibiliteit), mogelijke drijfveren om een valse verklaring af te leggen en de specifieke omstandigheden van de zaak (zoals de mate waarin de geanalyseerde verklaring overeenkomt met het overige beschikbare bewijsmateriaal).⁴³ Het accent ligt in deze paragraaf op de CBCA en de resultaten die met de toepassing daarvan in de forensische context kunnen worden behaald.

Criteria van de CBCA

In de CBCA worden de verklaringen geanalyseerd aan de hand van negentien kenmerken, die zijn onderverdeeld in een viertal categorieën. Verklaringen die berusten op echte ervaringen zouden veel van deze kenmerken bevatten,

40 Zie voor een beschrijving van de SCAN: Verschuere, Meijer & Vrij 2010, p. 717.

41 Vrij 2008, p. 209.

42 Rassin & Van Koppen 2010, p. 601.

43 Vrij 2008, p. 204 e.v.

terwijl deze niet in dezelfde mate kunnen worden aangetroffen in verklaringen die door de getuige zijn verzonnen of die door een ander zijn geïnstrueerd. In onderstaande kenmerken zien we overeenkomsten met de eerder genoemde hoofdcategorieën.

Algemene kenmerken

- 1 Logische structuur
- 2 Ongestructureerde, spontane reproductie
- 3 Vermelding van een groot aantal relevante details

Specifieke inhoud

- 4 Inbedding in ruimere context
- 5 Beschrijving van non-verbale interacties
- 6 Beschrijving van verbale interacties
- 7 Vermelding van onverwachte complicaties
- 8 Beschrijving van ongewone details
- 9 Beschrijving van niet-relevante details
- 10 Beschrijving van accurate, maar niet begrepen details
- 11 Verwijzing naar relevante, maar externe gebeurtenissen
- 12 Verwijzing naar de eigen mentale toestand
- 13 Verwijzing naar de mentale toestand van de dader

Motivatie-gerelateerde inhoud

- 14 Spontane correcties
- 15 Toegeven bepaalde dingen niet meer te herinneren
- 16 Uiten van twijfel aan de eigen verklaring
- 17 Zichzelf beschuldigen of zelfafkeuring
- 18 Rechtvaardigen van de dader

Elementen van het misdrijf

- 19 Vermelding van details die kenmerkend zijn voor het misdrijf.⁴⁴

Het aantreffen van een criterium draagt bij aan de geloofwaardigheid van de verklaring. Hoe meer criteria worden aangetroffen hoe geloofwaardiger de verklaring wordt bevonden.

De criteria zijn onderverdeeld in vier categorieën. De eerste categorie betreft de verklaring als geheel. Ware verklaringen zouden logisch zijn, dat wil zeggen coherent en geen contradicties bevatten, niet op chronologische wijze worden verteld en een rijkdom aan details bevatten. De tweede categorie behelst een nadere specificatie van het algemene criterium van de hoeveelheid details.

44 Deze criteria zijn in Engels geformuleerd door Steller & Köhnken 1989, p. 221. De bovenstaande vertaling is gebaseerd op Rassin & Van Koppen 2010, p. 597 en Verschuere, Meijer & Vrij 2010, p. 711.

De premisse die aan deze en de voorgaande categorie ten grondslag ligt, is dat bepaalde details te lastig zijn om te verzinnen. Waarachtige verklaringen zouden eerder details bevatten omtrent de inhoud van gevoerde gesprekken en details omtrent tijd en plaats zouden vaker zijn gerelateerd aan de dagelijkse routine van de verklarende persoon. Waarheidsgetrouwe verklaringen zouden ook meer ongebruikelijke details bevatten. De derde categorie heeft betrekking op de wijze waarop de verklarende persoon zijn verhaal presenteert en is gerelateerd aan de beweegredenen van de verklarende persoon. De veronderstelling is dat oprechte personen minder bezig zijn om hun verklaring geloofwaardig te doen overkomen en dat hun verklaringen om die reden andere kenmerken bevatten dan verklaringen afgelegd door personen die trachten de ander te misleiden. Zo zou een oprecht persoon eerder twijfel uiten over zijn eigen verklaring dan iemand die de ander wat op de mouw probeert te spelden.⁴⁵ De vierde categorie richt zich op elementen die kenmerkend zijn voor het misdrijf. De criteria 1 tot en met 13 en 19 worden wel aangeduid als de cognitieve factoren ter onderscheiding van de in criteria 14 tot en met 18 opgenomen motivatiegerelateerde factoren.

Er is veel onderzoek verricht naar de validiteit van de CBCA: in hoeverre kunnen waarheidsgetrouwe verklaringen daadwerkelijk aan de hand van deze criteria worden onderscheiden van verzonnen verklaringen? Een meta-analyse van deze studies laat zien dat verklaringen die zijn gebaseerd op echte ervaringen inderdaad hoger scoren op de CBCA dan verzonnen verklaringen.⁴⁶ In diezelfde meta-analyse is gekeken hoeveel empirische steun bestaat voor de afzonderlijke criteria uit de CBCA. Daaruit blijkt dat bepaalde criteria een sterkere indicator opleveren dan andere. Over het algemeen genomen geldt dat er meer steun bestaat voor de zogeheten cognitieve criteria (criteria 1 tot en met 13 en 19) dan voor de motivatiegerelateerde criteria (criteria 14 tot en met 18). Meer concreet is de vermelding van een groot aantal relevante details (criterium 3) het kenmerk dat het meest terugkomt in de verschillende studies. De verklaringen van mensen die de waarheid vertellen, bevatten significant meer details dan de verklaringen van personen die liegen. Een stevige basis in de empirie hebben voorts de criteria van de ongestructureerde productie (criterium 2), de inbedding in een ruimere context (criterium 4) en de vermelding van verbale interactie (criterium 6). Dit zijn de criteria met de hoogste validiteit of sensitiviteit. De CBCA bevat tevens criteria waarvoor niet of nauwelijks empirische ondersteuning kan worden gevonden.⁴⁷ Dit is het geval voor de beschrijving van accurate maar niet begrepen details (criterium 10) en het

45 Vrij 2008, p. 209-212.

46 Vrij 2005, p. 15-16 en Vrij 2008, p. 228 e.v. Uit het onderzoek van Vrij uit 2008 blijkt dat 80% van de studies de hypothese ondersteunt dat in ware verklaringen meer CBCA-kenmerken aanwezig zijn dan in verklaringen die niet berusten op echte verklaringen. In onderzoek uit 2005 kwam dat percentage nog uit op 92%.

47 Deze methode is vanuit de praktijk ontwikkeld, vandaar dat deze criteria er wel bij staan.

uiten van twijfel aan de eigen verklaring (criterium 16). Vrij geeft hiervoor als mogelijke verklaring dat deze kenmerken vaak helemaal niet aanwezig zijn in verklaringen (en de mate waarin zij discrimineren tussen ware en verzonden verklaringen derhalve niet goed valt vast te stellen).⁴⁸ Ten aanzien van het criterium zelfafkeuring (criterium 17) is geconstateerd dat dit minder vaak voorkomt in verklaringen gebaseerd op waargebeurde ervaringen en derhalve niet kan fungeren als indicator voor geloofwaardigheid.⁴⁹

Geconstateerd kan worden dat de gedetailleerdheid van de verklaring een belangrijk aanknopingspunt is om vast te stellen of een getuige al dan niet de waarheid spreekt. Vrij merkt hierbij echter op dat het niet zozeer gaat om de hoeveelheid details als wel om de kwaliteit ervan.⁵⁰ Personen die worden geïnstrueerd om te liegen kunnen een gedetailleerde verklaring afleggen, maar hun verklaringen bevatten minder vaak details met betrekking tot de context, gevoerde gesprekken of ongewone details.⁵¹

Toepassing op andersoortige verklaringen

CBCA is ontworpen met als doel op accurate wijze onderscheid te maken tussen waarachtige en verzonden verklaringen van jeugdige zedenslachtoffers. Als gezegd wordt de methode ook wel breder toegepast. Met name over de toepassing van de methode op de verklaringen van volwassenen bestaat nog discussie.⁵² Dit komt mede doordat een duidelijke theoretische grondslag ontbreekt. Er zijn auteurs die het 'succes' van de CBCA bij kinderen verklaren vanuit de cognitieve en motivatiegerelateerde factoren.⁵³ Kinderen zouden niet in staat zijn bepaalde details te verzinnen en hun best doen om hun verklaringen echt te laten overkomen (en daarmee ten prooi vallen aan het stereotype beeld van hoe zij denken dat een oprechte verklaring eruit zou moeten zien). De vraag is of deze cognitieve en motivatiegerelateerde factoren ook gelden voor de verklaringen van volwassenen, die over betere cognitieve capaciteiten beschikken en misschien beter weten hoe zij hun verklaring geloofwaardig kunnen doen overkomen. Er is echter onderzoek dat erop duidt dat de CBCA ook bij volwassenen discrimineert tussen waarachtige en verzonden of gelogen verklaringen.⁵⁴ Maar niet alle criteria lijken voor volwassenen even relevant te zijn.⁵⁵

Een ander punt is in hoeverre het aan de hand van deze methode mogelijk is om onderscheid te maken tussen ware verklaringen en ingebeelde verklaringen. De motivatiegerelateerde criteria lijken in dit verband niet bruikbaar,

48 Vrij 2005, p. 16.

49 Vrij 2005, p. 15-16 en Vrij 2008, p. 228 e.v.

50 Vrij 2008, p. 229.

51 Zie het overzicht in Vrij 2008, p. 258-259.

52 Vrij 2008, p. 222.

53 Köhnken 2004, p. 48-49.

54 Zie tabel 8.3 in Vrij 2008, p. 233-234.

55 Van Koppen & Rassin 2010, p. 601.

omdat het juist gaat om personen die in alle oprechtheid een onjuiste verklaring afleggen.⁵⁶ Vanuit cognitief aspect bestaat wel de verwachting dat er verschillen optreden. Echte herinneringen worden opgeslagen in een uitgebreid netwerk van informatie dat ook een grote kwantiteit aan zintuiglijke details en contextuele informatie bevat. Herinneringen aan echte gebeurtenissen zouden daarom meer echt, gedetailleerd en levendig lijken. Echter, ook bij het construeren van een pseudoherinnering treedt verbinding op van de ingebeeelde gebeurtenis aan schema's of soortgelijke gebeurtenissen in het geheugen. Informatie gebaseerd op echte waarnemingen kan dan worden gecombineerd met ingebeeelde informatie. Dit kan ook herinneringen opleveren die rijk zijn aan details, overtuigend zijn en echt lijken.⁵⁷ De vraag is dus of het zin heeft om de CBCA in dit verband in te zetten. Uit studie van Blandón-Gilín en collega's onder rechters komt naar voren dat de algemene criteria uit de eerste categorie het beste discrimineren tussen ware en ingebeeelde verklaringen. Ware verklaringen worden door de rechters die hebben deelgenomen aan het onderzoek beoordeeld als logischer en meer coherent, terwijl zij ook meer detail zouden bevatten. De criteria uit de tweede categorie hadden echter weinig onderscheidende waarde. De onderzoekers stellen vast dat de verklaringen van personen die in hun studie zeer levendige herinneringen ontwikkelden aan gesuggereerde gebeurtenissen, niet met behulp van de CBCA konden worden onderscheiden van waarachtig verklaringen. Hun verklaringen zullen waarschijnlijk eerder echt lijken en dus als waar worden geclassificeerd naar de standaarden van de CBCA.⁵⁸

Kritiek op de CBCA

De CBCA is ontwikkeld in Duitsland en wordt thans in veel verschillende landen toegepast door het invoeren van deskundigen. Vanuit de literatuur zijn echter de nodige kanttekeningen geplaatst bij de forensische toepassing van deze methode. Er is nog een veelheid aan theoretische en empirische vragen die tot dusver onbeantwoord is gebleven. Een van de belangrijkste punten betreft de validiteit van de methode. Onderzoek naar kenmerken van getuigenverklaringen aan de hand van toepassing van de CBCA-methode laat weliswaar verschillen zien tussen waarachtige verklaringen en onwaarachtige verklaringen, maar de diagnostische waarde van deze methode in individuele gevallen is zeer bescheiden. Hier doet zich hetzelfde probleem voor als met de poppenspel-methode zoals beschreven in § 5.3.3. De methode levert relatief veel fout-positieve oordelen op, wat betekent dat verklaringen ten onrechte als geloofwaardig kunnen worden aangemerkt. Dit is onder meer het gevolg van de *truth bias* die aan deze methode kleef. Binnen de CBCA wordt namelijk uitsluitend gezocht naar kenmerken die erop duiden dat de verklaring naar

56 Griesel & Yuille 2007, p. 360.

57 Blandón-Gitlin e.a. 2009, p. 904.

58 Blandón-Gitlin e.a. 2009, p. 917.

waarheid is afgelegd. Nu de methode vooral wordt toegepast op verklaringen van vermeende zedenslachtoffers, behelst het primair een zoektocht naar bewijs dat de verdachte schuldig is. Rassin heeft betoogd dat dit wetenschappelijk geen valide strategie is. Immers, om de geloofwaardigheid goed te beoordelen dient echter niet alleen te worden gezocht naar confirmatie van de beschuldigingen van het slachtoffer aan het adres van verdachte, maar moet ook worden gekeken naar falsificerende informatie, dat wil zeggen alternatieve verklaringen voor bevindingen en signalen van bedrog.⁵⁹ In principe voorziet de *validity checklist* daar in, maar deze twee instrumenten worden niet altijd tezamen toegepast. In de praktijk komt het geregeld voor dat deskundigen zich uitsluitend concentreren op de CBCA.⁶⁰ Bovendien is ook op de *validity checklist* veel kritiek, omdat het geen gestandaardiseerd instrument betreft en vaak niet duidelijk is hoe de daarin genoemde factoren doorwerken op de inhoud van de verklaring.⁶¹

De toepassing van de methode wordt in individuele gevallen bemoeilijkt doordat de CBCA niet duidelijk aangeeft hoeveel en welke criteria aanwezig moeten zijn alvorens kan worden geconcludeerd dat een individuele verklaring geloofwaardig is. Met andere woorden, er bestaat geen vast scoringssysteem met bijbehorende beslisregels.⁶² Dit heeft consequenties voor de betrouwbaarheid en validiteit van de methode. Immers, de persoon die de methode toepast kan naar eigen inzicht beslissen hoeveel gewicht aan bepaalde criteria moet worden toegekend en of er voldoende criteria aanwezig zijn om de verklaring als geloofwaardig te bestempelen. Dit probleem doet zich niet voor in groot-schalig onderzoek waarin één of slechts enkele personen de verklaringen scoren aan de hand van de kenmerken uit de CBCA.⁶³

Een ander kritiekpunt op de CBCA is dat de behaalde scores worden beïnvloed door factoren die los staan van de waarachtigheid van de verklaring.⁶⁴ De leeftijd van de gehoorde persoon is hier een voorbeeld van. Hoe ouder het kind hoe hoger de CBCA-score. Veel van de criteria zijn gecorreleerd met leeftijd. Ook de manier van interviewen is van invloed op de CBCA-score. Zo resulteert het stellen van open vragen en het doen van aanmoedigingen om te vertellen wat er is gebeurd in hogere CBCA-scores. Tot slot heeft ook coaching

59 Rassin 1999, p. 273. De *validity checklist* voorziet hier deels in, maar zoals hierna nog duidelijk zal worden wordt deze niet altijd toegepast en behelst die geen gestandaardiseerd instrument.

60 Rassin & Van Koppen 2010, p. 601.

61 Vrij 2008, p. 241 e.v.

62 Rassin 1999, p. 274, Verschuere, Meijer & Vrij 2010, p. 712 en Vrij 2008, p. 232. Voorstanders van een dergelijk formeel scoringssysteem zijn Verschuere, Meijer & Vrij 2010 (p. 712-713). Er worden echter ook kanttekeningen geplaatst bij het gebruiken van algemene beslisregels. Zie Vrij 2008, p. 232. Zie voor het gebruik van beslissingsregels ook Griesel & Yuille 2007, p. 359.

63 Verschuere, Meijer & Vrij 2010, p. 713.

64 Verschuere, Meijer & Vrij 2010, p. 716.

van de verklarende persoon invloed op de score, omdat deze daarmee in staat wordt gesteld om zich geloofwaardiger te doen overkomen.⁶⁵

Al met al wordt de methode onvoldoende sterk bevonden om aan de hand daarvan in een individueel geval een veilige conclusie te trekken omtrent het waarheidsgehalte van de onderzochte verklaring. Dit heeft uiteraard consequenties voor het gebruik in de forensische context. De methode kan uitsluitend dienen als richtsnoer maar toepassing daarvan kan geen zekerheid verschaffen.⁶⁶

6.3.3.2 Reality monitoring

Reality monitoring (RM) is een methode die voortkomt uit het geheugenonderzoek. De term verwijst naar de strategie die mensen gebruiken om op basis van bepaalde kenmerken te beoordelen uit welke bron een herinnering afkomstig is. De gedachte is dat de informatie die mensen benutten om de echtheid van eigen herinneringen vast te stellen, ook benut kan worden voor het evalueren van de verklaringen van anderen.⁶⁷ De aanpak is ontwikkeld om echte van ingebeeelde herinneringen te onderscheiden, maar er wordt ook onderzoek gedaan in hoeverre deze methode kan worden gebruikt voor het detecteren van verzonnen verklaringen. *Reality monitoring* wordt in de literatuur wel gezien als alternatief voor de CBCA. Net als bij de CBCA is de gedachte dat verklaringen die een verslag zijn van herinneringen aan echte ervaringen, andere kenmerken bevatten dan verklaringen die zijn verzonnen of ingebeeld. Het probleem is wel dat de wijze waarop mensen gebeurtenissen herinneren, niet overeen hoeft te komen met de wijze waarop mensen deze beschrijven.⁶⁸

Het uitgangspunt van de RM is dat waarachtige verklaringen levendiger en scherper zijn (criterium: helderheid); meer zintuiglijke informatie bevatten (criterium perceptuele informatie visueel en auditief); goed zijn ingekaderd in de ruimte (criterium: ruimtelijke informatie) en in de tijd (criterium: temporele informatie); een beschrijving bevatten van hoe de betrokkene zich voelde (criterium: affect); realistisch en geloofwaardig zijn (criterium: realiteit) en minder redeneringen en gevolgtrekkingen bevatten (criterium: cognitieve operaties).⁶⁹ Anders dan de CBCA is deze methode niet alleen gericht op het zoeken naar indicatoren voor geloofwaardigheid maar ook op het zoeken naar factoren die duiden dat de verklaring is ingebeeld of verzonnen. Het laatste criterium is daar een voorbeeld van. Ingebeelde of verzonnen verklaringen

⁶⁵ Vrij 2008, p. 236-239.

⁶⁶ Griesel & Yuille 2007, p. 359.

⁶⁷ Griesel & Yuille 2007, p. 361 en Verschuere, Meijer & Vrij 2010, p. 715.

⁶⁸ Griesel & Yuille 2007, p. 361.

⁶⁹ Bovenstaande criteria zijn overgenomen uit Verschuere, Meijer & Vrij 2010, p. 715.

zouden meer cognitieve operaties bevatten, dat wil zeggen meer redeneringen en gevolgtrekkingen.⁷⁰

Wanneer meerdere studies naar de toepassing van de RM als instrument voor leugendetectie worden vergeleken, dan blijkt dat de RM-criteria als geheel resulteren in scores boven kansniveau. De scores zijn vergelijkbaar met de CBCA.⁷¹ De toepassing is echter problematisch nu een gestandaardiseerde set van criteria ontbreekt. Dit maakt ook dat de verschillende studies lastig met elkaar te vergelijken zijn.⁷² Voor wat betreft de individuele criteria geldt dat in vergelijkende studies slechts voor enkele criteria een positief resultaat te vinden is.⁷³ Het betreft in dit verband de criteria perceptuele informatie, temporele en ruimtelijke informatie en realiteit. Deze criteria discrimineren het sterkst tussen waarachtige en verzonnen verklaringen.⁷⁴ De bevindingen met betrekking tot het criterium van cognitieve operaties wijzen in verschillende richtingen. Er zijn ook studies waarbij dit criterium vooral voorkomt in waarachtige verklaringen.⁷⁵ Dat juist over dit criterium discussie bestaat, is problematisch nu dit het enige criterium betreft dat gericht is op het identificeren van niet-waarachtige verklaringen. Onderzoek laat voorts zien dat er verschillende variabelen zijn die het positieve effect van bepaalde criteria matigen.

Het is onduidelijk in hoeverre de methode als geheel geschikt is om ware en niet-ware verklaringen van elkaar te onderscheiden. Onderzoek dat tot op heden is verricht, wijst erop dat dit maar in heel beperkte mate het geval is.⁷⁶ Zo hebben Otgaar en collega's onderzoek gedaan naar verklaringen van kinderen en in dit verband geconstateerd dat de RM onvoldoende discrimineerde tussen echte herinneringen en valse herinneringen. De reden die zij hiervoor aandragen is dat ingebeelde herinneringen in het brein worden gekoppeld aan echte herinneringen en dat deze daarom authentiek overkomen (zie ook hetgeen in de vorige paragraaf over de CBCA is opgemerkt). Verklaringen van kinderen die waren gebaseerd op echte herinneringen bevatten wel meer visuele details dan ingebeelde verklaringen.⁷⁷

Wat betreft de forensische toepassing van deze methode: de meeste auteurs lijken van mening te zijn dat de toepassing van de RM in individuele gevallen nog teveel onzekerheden meebrengt om de resultaten daarvan te kunnen gebruiken voor het bewijs.⁷⁸ In dit verband wordt het belang benadrukt van

70 Verschuere, Meijer & Vrij 2010, p. 715. Zie ook Vrij 2008, p. 276.

71 Masip e.a. 2005, p. 99.

72 Memon e.a. 2010, p. 179.

73 Tevens zijn er factoren die het effect kunnen matigen (Masip e.a. 2005, p. 99).

74 Masip 2005, p. 117.

75 Memon e.a. 2010, p. 179.

76 Vrij 2008, p. 256.

77 Otgaar e.a. 2010, p. 555.

78 Vrij 2008, p. 276 en Otgaar e.a. 2010, p. 564. Verschuere, Meijer & Vrij zien wel een rol weggelegd in de opsporing (Verschuere, Meijer & Vrij 2010, p. 721).

het maken van een gestandaardiseerde set van criteria.⁷⁹ Er wordt in de literatuur voorts gesteld dat het analyseren van verklaringen aan de hand van de RM achterwege moet blijven wanneer geen informatie voorhanden is over de omstandigheden waaronder de verklaring is afgelegd, zoals de verhoormethode en de gestelde vragen.⁸⁰

6.4 BRON

Een belangrijk aanknopingspunt bij het beoordelen van getuigenverklaringen vormt de persoon die de verklaring aflegt. McCroskey stelt in dit verband: 'People use source or ethos credibility as one of the elemental bases for judging messages.'⁸¹ De afgelopen decennia is het accent verschoven van de geloofwaardigheid van de persoon naar de inhoud van de verklaring, om de eenvoudige reden dat de geloofwaardigheid van de getuige zelf nog geen garantie geeft over de juistheid van diens verklaring, temeer daar de getuige in kwestie zich niet bewust hoeft te zijn van het feit dat hij een onjuiste verklaring aflegt. Inzicht in de cognitieve tekortkomingen van personen heeft geleid tot het besef dat van belang is om de inhoud van de verklaring zelf te toetsen en te kijken naar de wijze waarop en de omstandigheden waaronder de bewering is gedaan.⁸² De persoon van de getuige zelf is daarmee enigszins naar de achtergrond geschoven. De gedachte is dat de verklaring voor zichzelf moet spreken en dat argumenten die gerelateerd zijn aan de bron eigenlijk geen rol zouden mogen spelen. Dit zien we bijvoorbeeld terug in de argumentatietheorie waarin autoriteitsargumenten en *ad hominem* argumenten (dat zijn argumenten gericht op het ondermijnen van de geloofwaardigheid van de bron) als oneigenlijk en niet-relevant worden beschouwd.⁸³ Echter, het is een misvatting om te veronderstellen dat de persoon van de getuige er in het geheel niet toe doet. Als de getuige zijn verklaring heeft afgelegd terwijl hij leed aan een ziekelijke stoornis van de geestvermogens of terwijl er redenen zijn om te twijfelen aan zijn motieven, dan heeft dit rechtstreeks consequenties voor de waarde die mag worden gehecht aan de inhoud van de afgelegde verklaring.

In deze paragraaf wordt ingegaan op de oprechtheid van een getuige en de mate waarin hij in staat is een waarheidsgetrouwe verklaring af te leggen. In de Anglo-Amerikaanse juridische literatuur wordt dit laatste wel aangeduid

79 Memon e.a. 2010, p. 179.

80 Otgaar e.a. 2010, p. 564 en Memon e.a. 2010, p. 191.

81 McCroskey 1992.

82 Crombag, Van Koppen & Wagenaar 2005, p. 50.

83 Hahn e.a. 2013, p. 17. Hahn en collega's gaan vanuit het argumentatieperspectief meer in detail in op hoe de inhoud van een verklaring en de karakteristieken samenhangen bij het evalueren van een bepaald argument over een bewijsstuk en ageren tegen een strikte scheiding tussen inhoud en bron.

met het begrip *competence* ofwel: competentie.⁸⁴ Tot slot zal kort worden stilgestaan bij andere karakteristieken van de getuige die mogelijk van belang zijn voor een beoordeling van de geloofwaardigheid van diens verklaringen.

6.4.1 Oprechtheid

In het dagelijks leven is de (vermeende) oprechtheid van de persoon die een bewering doet een belangrijk aanknopingspunt om te beslissen of we al dan niet geloof hechten aan die bewering. Wat moet hier onder oprechtheid worden verstaan? In de Van Dale wordt oprechtheid beschreven als eerlijk en zonder bijbedoelingen. Bernard Williams, een Britse filosoof gespecialiseerd in ethiek, verstaat onder oprechtheid dat een spreker gelooft dat wat hij zegt waar is.⁸⁵ Op het moment dat een spreker een bewering doet waarvan hij weet (of beter: meent te weten) dat deze onjuist is, met de bedoeling om de toehoorder te misleiden dan spreken we van een leugen. Er zijn immers ook andere manieren om de toehoorder iets te laten geloven zonder daarbij onwaarheden te spreken, namelijk door middel van implicatie. In de literatuur wordt in dit verband wel gesproken van *conversational implicatures*. De spreker beweert iets wat hij zelf voor waar houdt, maar met de bedoeling en op een zodanige manier dat bij de toehoorder een onjuiste overtuiging kan postvatten of een incorrect beeld kan ontstaan. Hij doet dit door gebruik te maken van bij de toehoorder levende en algemeen gedeelde conventies en veronderstellingen.⁸⁶ In dit geval gaat dat wat wordt gecommuniceerd met een bepaalde zinsnede verder dan wat letterlijk wordt gezegd. Strikt gezien betreft het geen leugen, maar er wordt wel misbruik gemaakt van het vertrouwen van de toehoorder, waardoor deze op het verkeerde been wordt gezet. Oprechtheid is dus meer dan alleen het zich onthouden van leugens en is gekoppeld aan de notie van vertrouwen.

Oprechtheid is een wezenlijke voorwaarde voor het afleggen van geloofwaardige verklaringen en voor de toehoorder om te kunnen vertrouwen op hetgeen wordt verklaard. De bereidheid van de toehoorder om datgene wat wordt beweerd als waar aan te nemen, is gestoeld op de verwachtingen die de toehoorder heeft omtrent de motieven van een ander.⁸⁷ Op het moment dat aan die motieven om een waarachtige verklaring af te leggen kan worden getwijfeld, zal dat vertrouwen worden aangetast en de bereidheid om de verklaring als waar aan te nemen afnemen. Om de oprechtheid van een getuige te kunnen inschatten, is van belang dat de beoordelaar enig inzicht heeft in

⁸⁴ Anderson, Schum & Twining 2010, p. 71.

⁸⁵ Williams 2002, p. 126. Williams benoemt oprechtheid (*sincerity*) in zijn boek *Truth and Truthfulness* als een van de twee deugden van waarheid (*virtues of truth*). De andere waarde is accuratesse (*accuracy*).

⁸⁶ Vgl. Williams 2002, p. 96 e.v.

⁸⁷ Vgl. Williams 2002, p. 82.

dat wat de getuige beweegt om een verklaring af te leggen en wat in grote lijnen zijn achtergrond is.

Aanleiding om aan de oprechtheid van de getuige te twijfelen, kan zijn gelegen in diens eigenbelang of diens persoonlijke relatie met de dader. Om te voorkomen dat getuigen een verklaring afleggen die niet met de werkelijkheid overeenkomt, is de eed en voor bepaalde getuigen een verschoningsrecht in het leven geroepen. Het bestaan van de eed laat zien dat we in het strafproces nog steeds hechten aan de integriteit van de persoon die de verklaring aflegt, hoewel vandaag de dag kan worden getwijfeld aan het effect daarvan. De eedsformule weerspiegelt dat van de getuige niet alleen wordt verwacht dat hij zich onthoudt van het vertellen van leugens, maar dat hij volledige openheid van zaken geeft. Het gaat om 'de gehele waarheid en niets dan de waarheid' (art. 216a lid 1 Sv).

In het strafproces staan bepaalde personen onder extra verdenking dat zij in een voorkomend geval mogelijk niet de waarheid zouden kunnen vertellen. Hierbij kan worden gedacht aan medeverdachten en kroongetuigen, die een eigen belang kunnen hebben bij het afleggen van een al dan niet onjuiste verklaring. In de meeste rechtssystemen zijn afzonderlijke procedures gecreëerd voor het horen van deze personen en het gebruik van hun verklaringen voor het bewijs. Een categorie die in dit verband genoemd moet worden zijn de anoniemi, getuigen van wie de identiteit onbekend is gebleven. Verklaringen afkomstig van dit type getuigen moeten met extra behoedzaamheid worden benaderd, omdat met het niet prijsgeven van de identiteit geen volledig beeld kan worden verkregen van hun motieven en hun relatie tot de verdachte.

6.4.2 Competentie

Een getuige is competent als hij in de gelegenheid is geweest om een waarneming te doen, kan begrijpen wat hij heeft waargenomen en in staat is op coherente wijze verslag te doen van de resultaten van zijn waarneming (en daarbij enig besef heeft van wat het inhoudt om de waarheid te moeten vertellen).⁸⁸ Er zijn in ieder geval twee groepen wier verklaringen vanuit een oogpunt van waarheidsgetrouwheid extra kritisch worden bekeken, dat zijn kinderen en personen met een verstandelijke beperking.⁸⁹ Hoewel het verschillende groepen personen betreft, komt de problematiek in belangrijke mate overeen. Zowel bij kinderen als getuigen met een verstandelijke beperking is sprake van een vergrote kans op het verkrijgen van onbetrouwbare verklaringen in vergelijking met normaal begaafde volwassenen. Dit kan enerzijds het gevolg zijn van beperkingen in het geheugen, het taalbegrip en het vermogen

⁸⁸ Anderson, Schum & Twining 2005, p. 71.

⁸⁹ Een derde groep betreft de mensen die onder invloed zijn van verdovende middelen. Ook voor die groep geldt dat afgelegde verklaringen met extra zorg moeten worden bekeken.

tot abstract denken en anderzijds van een versterkte beïnvloedbaarheid van betrokken personen.⁹⁰ Die beïnvloedbaarheid is gelegen in het feit dat zij meer suggestibel zijn, eerder geneigd zijn bevestigend te antwoorden en gevoelig zijn voor positieve en negatieve feedback. De mate waarin deze beperkingen zich voordoen is afhankelijk van de leeftijd of – indien het personen met een verstandelijke beperking betreft – van het niveau van de beperking. Indien zich op grond van leeftijd of verstandelijke vermogens een beperking voordoet, dan dient daar bij het verhoor rekening mee te worden gehouden, onder meer door het vermijden van suggestieve vragen, het aanpassen van het tempo en taalgebruik van de verhoorder en de tijdsduur van het verhoor. Ook sturing door middel van het geven van positieve of negatieve feedback kan de waarheidsgetrouwheid van de afgelegde verklaring beïnvloeden vanwege de gevoeligheid van dit type getuigen voor meegaandheid.⁹¹ Indien blijkt dat tijdens het verhoor suggestieve vragen zijn gesteld of het verhoor anderszins niet naar de regelen der kunst is afgenomen, dan is dat van invloed op de geloofwaardigheid van de afgelegde verklaring.

6.4.3 Andere persoonskenmerken van de getuige

In het voorgaande en in het vorige hoofdstuk is al ingegaan op de voor het verhoor relevante kenmerken van getuigen, te weten suggestibiliteit, *compliance* en *acquiescence*. Voor de geloofwaardigheid is ook de objectiviteit in de zin van onbevangenheid en onpartijdigheid van de getuige van belang. Is hij in staat een objectieve verklaring af te leggen? Op het moment dat hij bevooroordeeld is jegens de verdachte of een bepaalde groep mensen, dan kan dat aanleiding zijn om aan zijn objectiviteit en daarmee zijn verklaring te twijfelen. Van belang is om vast te stellen waarop de verklaringen van de getuige zijn gebaseerd; zijn zij te herleiden tot de eigen waarnemingen of zijn zij gebaseerd op verwachtingen of wensdenken?⁹²

Om die reden wordt een getuige tijdens een verhoor ook gevraagd naar diens redenen van wetenschap.⁹³

Een aandachtspunt betreft de wijze waarop de beoordelaar naar de bron kijkt en welke aspecten daarop doorwerken. Idealiter kijkt ook de persoon van de beoordelaar volledig onbevangen en onbevooroordeeld naar de verklaring. Onderzoek naar het vormen van overtuigingen over de inhoud van informatiebronnen leert echter dat ook onbewuste processen een rol kunnen spelen, waarbij ook de aantrekkelijkheid en de vermeende expertise van de

90 Van der Sleen & Heestermans 2010, p. 614 en Rassin & Van Koppen 2010, p. 585.

91 Van der Sleen & Heestermans 2010, p. 619.

92 Zie verder Anderson, Schum & Twining 2005, p. 66-67.

93 In Nederland is dit onder meer neergelegd in artikel 291 Sv.

bron een factor is die aan de overtuiging kan bijdragen.⁹⁴ De vraag is in hoeverre beroepsrechters daarvoor gevoelig zijn. Duidelijk is dat van hen wordt verlangd dat zij zich zo min mogelijk laten leiden door onbewuste processen en zoveel mogelijk richten op de inhoud van de verklaring en objectieve karakteristieken van de bron.⁹⁵

6.5 PRESENTATIE

In deze paragraaf staat de wijze waarop de getuige zijn verklaring presenteert centraal en de vraag in hoeverre daaruit iets kan worden afgeleid omtrent de intentie van de bron of de waarheidsgetrouwheid van de verklaring. Daarbij wordt eerst ingegaan op het gedrag en emoties van een getuige, dan op de zekerheid van de getuige en vervolgens op het medium (de wijze waarop de verklaring aan de beoordelaar wordt gepresenteerd).

6.5.1 Gedrag en emotie

Een van de veronderstellingen die aan het recht ten grondslag ligt, is dat het aanschouwen van een getuige bijdraagt aan de beoordeling van diens verklaring. Veel onderzoek is verricht naar in hoeverre mensen in staat zijn om aan de hand van gedrag de oprechtheid van verklaringen accuraat in te schatten. Dit speelt uiteraard vooral bij de beoordeling van personen die bewust een onjuiste verklaring afleggen (en dus niet bij getuigen die zich oprecht vergissen), daar alleen in die gevallen wordt verondersteld dat zij zullen trachten hun gedrag te controleren op een zodanige wijze dat daaraan hun bedoelingen niet kunnen worden afgelezen. Mensen zijn immers minder goed in staat hun gedrag te controleren dan de gespreksinhoud.⁹⁶ Het is dan ook niet zo vreemd dat waarnemers afgaan op non-verbaal gedrag in hun waardering van de geloofwaardigheid van de verklaring. Echter, de vraag is in hoeverre en op welke wijze misleiding de communicatie beïnvloedt. Met andere woorden, bestaat er een rechtstreeks verband tussen misleiding en specifiek gedrag vertoond door de gehoorde persoon? En zo ja, zijn waarnemers ook in staat om aan dit gedrag de juiste conclusies te verbinden?⁹⁷

Voor wat betreft het gedrag van de getuige, kan onderscheid worden gemaakt tussen vocale en non-vocale kenmerken. Non-vocale kenmerken

⁹⁴ Zie bijv. DeBono & Harnish 1988, p. 541 e.v. en Evans & Clark 2012, p. 383 e.v.

⁹⁵ Zelfmonitoring is namelijk het middel om oneigenlijke beïnvloeding door dit type karakteristieken tegen te gaan.

⁹⁶ Vrij & Winkel 2002, p. 626.

⁹⁷ Dit is vanzelfsprekend alleen relevant indien de beoordelaar de verklarende persoon ook ziet. In het Nederlandse strafproces is dat vaak niet het geval.

betreffen bijvoorbeeld de lichaamstaal of de gezichtsuitdrukkingen waarmee het spreken gepaard gaat. De vocale kenmerken zien op het stemgebruik, zoals toonhoogte, spreesnelheid, intonatie en spraakverstoringen. Onderzoek toont aan dat mensen, zowel leken als professionals, bedrieglijk of misleidend gedrag veelal associëren met haperingen in spraak (zoals aarzelingen en spraakfouten), langere en meer frequente pauzes, meer wegstijgen, glimlachen en bewegingen zoals hand- en beenbewegingen (dit zijn subjectieve indicatoren). Het voornoemde gedrag is echter eerder een indicatie voor nervositeit dan voor misleiding. De impliciete veronderstelling is dat als de gehoorde persoon nerveus is, deze wel iets te verbergen zal hebben. Echter, niet alle liegende personen gedragen zich zo en ook oprechte personen kunnen nerveus zijn. Integendeel, onderzoek naar objectieve indicatoren heeft duidelijk gemaakt dat er 'geen kenmerkend leugenachtig gedragspatroon' bestaat.⁹⁸ Meta-analyses van gedrag vertoont door personen die te goeder trouw een verklaring afleggen en personen die te kwader trouw zijn, laten zien dat er slechts weinig gedrag is dat deze personen van elkaar onderscheidt. Wel komt bepaald gedrag bij personen die een leugenachtige verklaring afleggen vaker (of juist minder vaak) voor dan bij personen die een waarheidsgetrouwe verklaring afleggen. Het algemene patroon is dat leugenaars de neiging hebben op een hogere toon te spreken, langere pauzes te nemen en minder been-, voet- en armbewegingen te maken.⁹⁹ Het aantal objectieve indicatoren voor misleiding is echter beperkt. Dit is onder meer het gevolg van het feit dat het vertoonde gedrag afhankelijk is van de context, het type leugen en de persoon. Eenvoudige leugens gaan bijvoorbeeld met ander type gedrag gepaard dan moeilijke leugens. Dit verschilt ook per persoon.¹⁰⁰ Wanneer in studies subjectieve en objectieve indicatoren met elkaar worden vergeleken, dan wordt duidelijk dat veel onjuiste ideeën bestaan over de karakteristieken van bedrieglijk gedrag.¹⁰¹

In het licht van het hiervoor gestelde wekt het geen verbazing dat mensen – op zijn zachtst gezegd – niet erg bekwaam zijn in het adequaat onderscheiden van waarheid van bedrog. Onderzoek waarin mensen – meestal aan de hand van videobeelden – wordt gevraagd een waarheidsinschatting te maken, laat zien dat mensen vaak niet boven het kansniveau presteren. Politie en andere op bedrog bedachte 'professionals' presteren niet beter dan leken, wanneer dergelijke vergelijkingen worden gemaakt.¹⁰² Daarbij suggereert onderzoek dat mensen in zijn algemeenheid de neiging hebben hun vermogen om leugens te detecteren, te overschatten.¹⁰³ Naast een geneigdheid tot zelfoverschatting

98 Vrij & Winkel 2010, p. 674.

99 Zo leiden Landström en collega's af uit de literatuur (Landström, Granhag & Hartwig 2005, p. 914). Zie ook Vrij & Winkel 2010, p. 674.

100 Culturele verschillen spelen in dit verband ook een rol. Vrij & Winkel 2010, p. 668 en Vrij 2008, p. 179.

101 Zie voor overzicht van studies Vrij 2008, p. 161.

102 Kassir, Meissner & Norwick 2005, zie ook Vrij & Winkel 2002, p. 641.

103 Vrij 2008, p. 184.

komt uit onderzoek ook naar voren dat waarnemers zelfverzekerder zijn wanneer zij incorrecte waarheidsinschattingen maken, dan wanneer zij een correcte vaststelling van de waarheid doen. Mensen hebben dus betrekkelijk slecht inzicht in hun vermogen om leugens te detecteren.¹⁰⁴

Opvallend is tevens dat uit onderzoek blijkt dat mensen beter in staat zijn om waarheidsgetrouwe verklaringen aan te wijzen dan verklaringen waarmee doelbewust wordt getracht de toehoorder (of lezer) te misleiden. Met andere woorden, mensen zijn beter in het identificeren van eerlijke mensen dan het ontmaskeren van leugenaars.¹⁰⁵ Dit fenomeen wordt wel de *truth bias* genoemd en komt voort uit het feit dat mensen de neiging hebben verklaringen eerder als waarheidsgetrouw dan als oneerlijk te beschouwen. Deze *truth bias* kan het resultaat zijn van het feit dat men in het dagelijks leven veel vaker wordt geconfronteerd met ware dan met onware verklaringen en daarom verwacht dat verklaringen waarheidsgetrouw zijn. Daarbij verhinderen sociale en conversatieregels dat mensen overdreven achterdochtig zijn wanneer zij spreken met andere mensen.¹⁰⁶ In onderzoek van Landström en collega's werd tegen de verwachting in een algehele leugenbias gevonden. Dat wil zeggen dat de beoordelaars er juist eerder vanuit gingen dat de verklaringen niet zouden kloppen. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat zij in hun onderzoek gebruikmaakten van rechtenstudenten als waarnemers, hetgeen misschien enige argwaan richting de getuigen heeft aangewakkerd. Deze verklaring wordt ondersteund door de bevinding dat politieambtenaren die personen ondervragen ook geen waarheidsbias lijken te vertonen.¹⁰⁷ In het verlengde van deze bevindingen ligt de interessante vraag hoe professionele beroepsrechters op dit punt presteren en of het in dit kader uitmaakt of men zich ziet geconfronteerd met een verdachte of een getuige. De wijze van betrokkenheid bij het strafbare feit zou een belangrijk verschil in perceptie kunnen meebrengen.

Er kan een aantal verklaringen worden genoemd voor het feit dat men over het geheel genomen slecht scoort als het gaat om leugendetectie. Allereerst wordt gelet op de verkeerde kenmerken en bestaat te weinig aandacht voor individuele verschillen in non-verbaal gedrag (bijvoorbeeld tussen autochtone en niet-autochtone Nederlanders). Daarbij komt dat eenvoudige leugens nauwelijks te doorgronden zijn. Pas als veel op het spel staat en de negatieve gevolgen van het betrappt worden groter zijn, wordt het makkelijker om leugens te herkennen. Dit omdat mensen meer hun best doen hun gedrag te controleren, meer emoties zullen ervaren en soms dieper moeten nadenken. Echter, dit type gedrag is niet altijd een indicatie voor leugenachtigheid. Emoties en diep nadenken kunnen ook worden tentoongespreid door personen die te

104 Landström, Granhag & Hartwig 2005, p. 914.

105 Vrij & Winkel 2002, p. 640.

106 Vrij 2008, p. 149.

107 Landström, Granhag & Hartwig 2005, p. 929.

goeder trouw verklaren. Er kan immers veel van afhangen om geloofwaardig over te komen, hetgeen aanleiding kan zijn voor betrokkenen om hun gedrag te controleren. Dit maakt dat het verschil in gedrag tussen personen die een ware verklaring afleggen en zij die een onware verklaring afleggen vaak erg klein is.¹⁰⁸

Leugendetectie is vooral van belang als 'harde' objectieve gegevens ontbreken om de verklaring aan te toetsen. Hoewel mensen over het algemeen slecht presteren als het gaat om het ontmaskeren van personen die te kwader trouw zijn, kunnen de prestaties wel worden verbeterd.¹⁰⁹ Personen scoren bijvoorbeeld over het algemeen beter als zij letten op vocale en verbale kenmerken, dan wanneer zij zich op andere, visuele kenmerken concentreren.¹¹⁰ Tevens is de vorm waarin de verklaring wordt aangeboden van invloed op de prestaties. Zo presteren personen die geconfronteerd worden met geluidsmateriaal beter dan personen die kijken naar beelden.¹¹¹ Een saillant detail is dat personen die actief ondervragen niet beter presteren dan passieve waarnemers. Integendeel, actieve ondervragers zijn minder goed in staat om onware van ware verklaringen te onderscheiden.¹¹²

6.5.2 Zekerheid

Een aspect dat zich minder makkelijk laat onderbrengen in de hier gepresenteerde gebieden, betreft de zekerheid of stelligheid waarmee een getuige een verklaring aflegt. De mate van zekerheid waarmee een getuige kan verklaren, is vanzelfsprekend afhankelijk van de kwaliteit van zijn waarneming en de mate waarin hij in staat was om hetgeen waarover hij wordt bevraagd, goed te zien. Echter, de mate van zekerheid waarmee een getuige zijn waarnemingen presenteert, is ook erg afhankelijk van de persoon in kwestie. In de rechtspsychologie wordt zekerheid dan ook eerder gezien als een eigenschap van de persoon die de verklaring aflegt, dan een karakteristiek van de verklaring zelf.¹¹³ Zekerheid kan ook worden gezien als een kwalificatie die de getuige zelf geeft aan de geloofwaardigheid van zijn eigen verklaring. Om die reden wordt dit besproken onder het kopje presentatie.

Onderzoek van Wolters en Odinet naar de verhouding tussen zekerheid en accuratesse laat zien dat de relatie tussen beide gering is.¹¹⁴ Weliswaar is informatie die met grote zekerheid wordt herinnerd vaker juist dan informatie die met lage zekerheid wordt herinnerd, maar zekerheid in de presentatie

108 Vrij & Winkel 2002, p. 642-643.

109 Zie op dit punt uitvoerig Vrij 2008, hoofdstuk 15.

110 DePaulo, Lassiter & Stone 1982, p. 273.

111 Kassir, Meissner & Norwick 2005, p. 211.

112 Vrij & Winkel 2002, p. 640.

113 Merckelbach e.a. 2003, p. 217.

114 Wolters & Odinet 2010, p. 538. Zie ook het proefschrift van Odinet (2008).

is over het geheel genomen geen betrouwbare indicator voor de juistheid of accuratesse van de verklaring. Het feit dat de getuige de verdachte met zekerheid herkent of zich een voorval zeker weet te herinneren, wil niet zeggen dat de herkenning of herinnering ook daadwerkelijk juist is. In experimentele studies zijn getuigen zekerder bij een juiste identificatie, maar zij wijzen niet zelden met veel zekerheid de onjuiste persoon aan. De relatie tussen zekerheidsoordelen en accuratesse ligt bij het herinneren van gebeurtenissen enigszins hoger dan bij het herkennen van personen, maar is meestal nog steeds onvoldoende om te kunnen dienen als indicator voor accuratesse.¹¹⁵

Er zijn echter variabelen die de relatie tussen zekerheid en accuratesse positief kunnen beïnvloeden. Zo worden mensen met een opvallend uiterlijk beter en met meer zekerheid herkend dan personen met doorsnee uiterlijke kenmerken. Ook getuigen die bij een Osloconfrontatie direct iemand aanwijzen, zijn vaker correct in hun identificatie dan personen die er langer over doen. In beide gevallen is echter niet de zekerheid van de getuige, maar de herinnering van het uiterlijke kenmerk respectievelijk de beslissingssnelheid de indicator voor accuratesse. De enige conditie waaronder zekerheid binnen de juridische context wel als acceptabele indicator voor accuratesse kan dienen, betreft gebeurtenissen die binnen een week met maximale zekerheid worden herinnerd. Van belang is dan dat aan alle randvoorwaarden voor een deugdelijk verhoor is voldaan en geen tussentijdse beïnvloeding van de getuige heeft plaatsgevonden. Wolters en Odinet benadrukken echter dat zekerheidsoordelen ook onder optimale omstandigheden geen garantie bieden voor de juistheid van de herinnerde informatie.¹¹⁶

6.5.3 Medium

De vorm waarin de beoordelaar van bepaalde informatie kennisneemt blijkt van invloed op de wijze waarop die informatie wordt gewaardeerd. Een belangrijke vraag is hoe het gekozen medium van invloed is op de manier waarop de rechter en juryleden zich informatie eigen maken en de inhoud van die informatie toetsen op accuratesse. Deze vraag heeft aan actualiteit gewonnen als gevolg van de ontwikkelingen in de audiovisuele techniek. De *courtroom technology* maakt het onder meer mogelijk om (meer) rechtstreeks getuigen te horen of video-opnamen op de terechtzitting af te spelen.¹¹⁷ Ook uit sociaalwetenschappelijke en rechtspsychologische hoek is steeds meer interesse gekomen voor de zogenaamde *modes of presentation*, mede in relatie

¹¹⁵ Wolters & Odinet 2010, p. 534.

¹¹⁶ Wolters & Odinet 2010, p. 532-535 en 538.

¹¹⁷ Voor de stelling echter dat een onmiddellijke procedure (al dan niet gefaciliteerd door de audiovisuele techniek) beter geëquipeerd is voor waarheidsvinding ontbreekt empirische onderbouwing.

tot de controverse rondom *de auditu*-verklaringen (van horen zeggen) en de invloed op het rechterlijk beslissingsproces.¹¹⁸

Er zijn verschillende vormen waarin de rechter of jury kennis kan nemen van de inhoud van een getuigenverklaring, waarbij onderscheid kan worden gemaakt tussen de wijze van kennisoverdracht (middellijke versus onmiddellijk) en het type informatiedrager. In de categorie onmiddellijke kennisname kan een tweetal vormen worden onderscheiden: rechtstreekse overbrenging door het horen van de getuige op de terechtzitting of rechtstreekse overbrenging met behulp van audiovisuele techniek zoals videoconferentie. Met betrekking tot de middellijke overbrenging bestaat een aantal mogelijkheden, namelijk overbrenging door proces-verbaal van een politieambtenaar; overbrenging via een andere persoon die ter terechtzitting verklaart over wat hij heeft gehoord, de zogenoemde mondelinge *de auditu*-verklaring; overbrenging door in een eerder stadium vastgelegd beeld- of geluidsmateriaal en overbrenging door een in een eerder stadium zelf opgetekende verklaring.¹¹⁹ In Nederland is de geverbaliseerde verklaring dominant, zoals in het tweede deel van dit boek duidelijk zal worden.

Het onderzoek dat reeds in internationaal verband is verricht naar de invloed van de vorm van de informatieoverdracht op de oordeelsvorming in de juridische context, is nog bescheiden in omvang en richt zich vooral op de inzet van de audiovisuele techniek ten behoeve van de vastlegging van verhoren en de communicatie in de rechtszaal. Er bestaat nog veel onduidelijkheid over hoe en in welke omstandigheden de oordeelsvorming in de juridische procedure wordt beïnvloed als gevolg van de techniek.¹²⁰ Een complicatie is daarbij dat de verschillende studies zich niet op precies hetzelfde richten. Er zijn verschillen voor wat betreft de persoon die de verklaring aflegt (minderjarige getuigen versus volwassen slachtoffers of verdachten), de aard van het delict waarover wordt verklaard (seksuele delicten versus andersoortige delicten), de vorm waarin de verklaring wordt overgebracht, zowel voor wat betreft de informatiedrager als de wijze van kennisname (live presentatie, *videoconferencing*, opgenomen beelden) en de mogelijkheid om actief vragen te stellen. Deze verschillen maken dat de resultaten niet uniform zijn en lastig te vergelijken. Niettemin valt wel een aantal voorzichtige conclusies te trekken.

Experimentele studies waarin de terechtzitting in het geheel wordt nabootst in zogenaamde *mock trials* laten zien dat de vorm van overbrenging een wezenlijk onderdeel is van het bericht. Zo vonden Goodman en collega's

118 Zie bijvoorbeeld het onderzoek van Goodman en collega's uit 2006 en 2008.

119 Deze vorm komt in het Nederlandse strafproces nog niet zoveel voor. Soms treffen we in het dossier een brief aan van een getuige, maar in veruit de meeste gevallen wordt de verklaring opgetekend door de politie. Niettemin zal deze vorm in de toekomst mogelijk belangrijker worden. Het concept Wetsvoorstel rechtsbijstand en politieverhoor voorziet in de mogelijkheid om achter het proces-verbaal een geschreven verklaring van de verdachte op te nemen.

120 Feigenson 2010, p. 149 e.v.

dat kinderen die verklaarden met behulp van een videoconferentie werden gezien als minder geloofwaardig, accuraat, aantrekkelijk, intelligent en zeker dan de kinderen die live ter terechtzitting een verklaring aflegden. Als de verklaring wel in persoon was afgelegd, verhoogde dit de geloofwaardigheid van het kind en had de jury meer sympathie voor het kind, hetgeen een voorspellende factor bleek te zijn voor de overtuiging van de jury van de schuld van de verdachte.¹²¹ Een soortgelijk verschil was ook zichtbaar in een onderzoek waarin door volwassenen in persoon afgelegde verklaringen werden vergeleken met videoverklaringen. Het optreden van een getuige werd in meer positieve zin gewaardeerd indien de getuige ter terechtzitting een verklaring aflegde, dan wanneer diens verklaring in een eerder stadium op video werd vastgelegd en ter terechtzitting werd getoond.¹²² In beide studies is ook gekeken in hoeverre de presentatievorm invloed had op het vermogen om vast te stellen of de getuige al dan niet de waarheid spreekt. Er werden op dat punt geen verschillen gevonden, in die zin dat juryleden daar moeite mee hadden ongeacht de vorm waarin de verklaring tot hen kwam (live dan wel met behulp van de techniek). Niettemin zou de meer kritische houding die gepaard lijkt te gaan met vormen van middellijke overbrenging, in echte zaken wel degelijk een rol kunnen spelen, zoals ook door Landström en collega's wordt beargumenteerd.¹²³ Deze veronderstelling lijkt ook te worden ondersteund door de resultaten van onderzoek specifiek gericht op de prestaties in leugendetectie. Er werd hiervoor al gerefereerd aan de studies verricht naar de verschillen in accuratesse van het detecteren van bedrog in interactieve en non-interactieve context, waarbij naar voren kwam dat actieve ondervragers minder goed presteren en een meer geprononceerde waarheidsbias hebben dan passieve waarnemers.¹²⁴ Een verklaring hiervoor is dat passieve waarnemers niet zijn beïnvloed door de fysieke nabijheid van de gehoorde persoon en minder ontvankelijk zijn voor conventies die voorschrijven dat iemand niet te kritisch mag zijn ten opzichte van een conversatiepartner.¹²⁵ Het oog in oog staan met de gehoorde persoon vertoont meer gelijkenis met een conversatie dan het kijken naar een op video opgenomen verklaring met dezelfde persoon. Dit zorgt er wellicht voor dat live-waarnemers hun conversatiepartner met grotere welwillendheid waarderen dan videowaarnemers. Een andere verklaring is dat de fysieke nabijheid ervoor zorgt dat de beoordelaar zich meer identificeert met de getuige en daardoor meer sympathie voor hem voelt, hetgeen uitmondt in een meer positieve indruk van de getuige.¹²⁶

121 Goodman e.a. 2006, p. 363. Zie ook Goodman e.a. 2008, p. 199.

122 Landström, Granhag & Hartwig 2005, p. 928

123 Landström, Granhag & Hartwig 2005, p. 930

124 Vrij & Winkel 2002, p. 640.

125 Vrij 2008, p. 145 en 180-181.

126 Burgoon & Newton 1991, p. 155.

Naast verschillen tussen uiteenlopende vormen van presentatie kan ook de wijze waarop een bepaald middel wordt ingezet van invloed zijn op de waardering. Zo blijkt de cameraopstelling bij de registratie van (vooral verdachten)verhoren van groot belang voor de waardering van die verklaring. Voor de mate waarin een verdachte schuldig wordt geacht, maakt het verschil of de verdachte alleen of met de ondervrager in beeld is gebracht. Indien uitsluitend de verdachte in beeld wordt gebracht, dan wordt een door de camera geregistreerde bekentenis eerder als vrijwillig aangeduid en de verdachte schuldig bevonden, een fenomeen dat in de literatuur wel wordt aangeduid als *camera perspective bias*.¹²⁷

Het hiervoor beschreven onderzoek ziet vrijwel uitsluitend op de overdracht van informatie in een juryproces. De vraag is of de perceptie van de beroepsrechter ten aanzien van de geloofwaardigheid van de getuige ook op dergelijke wijze wordt beïnvloed. Zij zijn immers meer geroutineerd in het waarderen van verklaringen. Het verschil tussen leken- en beroepsrechters hoeft echter niet zo groot te zijn, nu het gaat om algemeen menselijke competenties en beroepsrechters ook gewoon mensen zijn. Het punt is echter dat in het onderzoek nauwelijks aandacht wordt besteed aan overbrenging met behulp van schriftelijke verklaringen, terwijl die in het Nederlandse strafproces juist de hoofdmoot vormen. Er is in dit verband in Nederland zelf wel enig onderzoek verricht. Dit onderzoek laat zien dat de wijze waarop een verklaring wordt opgetekend van invloed is op de juridische oordeelsvorming en het oordeel over de aannemelijkheid van de verklaring.¹²⁸ Echter, er zijn nog geen vergelijkingen gemaakt tussen beoordelen van de geloofwaardigheid van verklaringen door het horen in persoon (al dan niet met behulp van een videoverbinding) en het lezen van een schriftelijk verslag opgemaakt door een verbaliserend ambtenaar.

6.6 TOTSTANDKOMING

Naast dat er bij de beoordeling van een getuigenverklaring dient te worden gekeken naar de bron en de inhoud de verklaring, is ook de wijze waarop de verklaring tot stand is gekomen van groot belang om de inhoud op waarde te kunnen schatten. In hoofdstuk 4 is uitvoerig ingegaan op de factoren die van invloed zijn op de totstandkoming. Het betreft de waarnemingsomstandigheden, eventuele invloeden van derden op de verklaring en omstandigheden gelieerd aan het verhoor. Omdat deze factoren eerder al uitvoerig zijn besproken worden ze hier niet herhaald.

¹²⁷ Zie voor onderzoek naar camera perspective bias: Lassiter e.a. 2006, p. 192-210 en Lassiter, Ware & Ratcliff 2009, p. 157-170.

¹²⁸ Malsch e.a. 2010. Zie meer in detail hoofdstuk 11.

Voor de beoordeling van getuigenverklaringen is in ieder geval van belang om te kijken hoe het proces van totstandkoming is verlopen. Is er geen on-eigenlijke druk uitgeoefend op de getuige of heeft er andersoortige beïnvloeding plaatsgevonden? Dit hoeft niet alleen druk vanuit de politie te zijn. Denk bijvoorbeeld aan een ontuchtzaak waarin een ex-echtgenoot wordt verdacht van misbruik van zijn minderjarige stiefdochter en de moeder gedurende het gehele verhoor aanwezig is en haar dochter aanmoedigt om haar verhaal te vertellen. Ook eventuele beïnvloeding voorafgaand aan het verhoor is een aspect relevant voor de beoordeling van de verklaring. Dat geldt ook voor de schriftelijke verslaglegging.

6.7 TOT BESLUIT

De vaststelling van de geloofwaardigheid is niet eenvoudig, aangezien in beginsel niet van de vorm of de inhoud van de verklaring valt af te lezen in hoeverre deze correspondeert met de werkelijkheid. Zolang de gebeurtenissen waarover wordt verklaard zelf niet objectief zijn geregistreerd, moet voor een oordeel over de mate waarin aan een verklaring geloof kan worden gehecht, meestal dieper worden gegraven. Daarvoor vormt de bron van de bewering een belangrijk aanknopingspunt. Is de getuige in staat om een waarheidsgetrouwe verklaring af te leggen en zijn er geen redenen om te twijfelen aan de oprechtheid van de bron? Inzicht in de omstandigheden waaronder de waarneming is gedaan en de verklaring is opgenomen (het totstandkomingsproces), zijn eveneens van groot belang voor de mate waarin gerechtvaardigd is dat geloof kan worden gehecht aan een verklaring.

Echter, ook indien geen onjuistheden in de verklaring kunnen worden vastgesteld en de verklaring op deugdelijke wijze lijkt te zijn opgenomen en vastgelegd, bestaat nooit zekerheid dat de inhoud daarvan ook echt overeenkomt met de werkelijkheid. Uiteindelijk komt het na toetsing aan op vertrouwen en dat vertrouwen kan alleen worden toegekend aan een persoon.¹²⁹ Het feit dat een getuige geen enkele reden heeft om te liegen, kan een argument zijn om aan een verklaring waaraan ogenschijnlijk geen gebreken kleven geloof te hechten. Dat betekent vanzelfsprekend niet dat deze ook zonder enig nader aanvullend bewijsmateriaal tot een bewezenverklaring moet leiden.

Bij de bestudering van de beoordeling van verklaringen in het strafproces dient niet alleen te worden gekeken naar het object van waardering, maar ook naar beoordelaar. Bij de waardering van verklaringen doen zich eveneens cognitieve processen voor, waarvan de beoordelaar zich mogelijk niet of in mindere mate bewust is. Onderzoek laat zien dat beoordelaars zich niet altijd

129 Zie ook Van Koppen 2011, p. 103.

op de juiste kenmerken richten en kunnen lijden aan zelfoverschatting.¹³⁰ Bovendien blijken beoordelaars gevoelig voor factoren die er eigenlijk niet toe zouden moeten doen zoals de aantrekkelijkheid van de bron. Tot slot blijkt ook de vorm waarin informatie wordt aangeboden van belang te zijn voor de waardering van de inhoud. Over de mate waarin beroepsrechters ten prooi vallen aan deze processen is echter weinig bekend.

Het zal duidelijk zijn dat in het vorige en onderhavige hoofdstuk ook het nodige niet aan de orde is gekomen. Zo is er veel onderzoek gedaan naar de kwaliteit van herkenningen en waarnemingen onder bepaalde variabelen, zoals afstand, lichtcondities, enzovoort. Deze aspecten zijn grotendeels onbesproken gebleven. Ook over de kwaliteit van signalementen, het maken van compositiefoto's en de relatie tot eventuele latere herkenningen is evenmin gerept.¹³¹ Vanzelfsprekend is kennisname van dit type aspecten wel van belang voor de beoordeling van de kwaliteit van getuigenverklaringen.¹³² Dit hoofdstuk is omwille van de vergaande specialistische kennis beperkt tot de waardering van getuigenverklaringen in algemene zin. In dit verband kon niet al het onderzoek dat op het terrein van de getuigenverklaring is verricht worden meegenomen. Het voorgaande laat evenwel duidelijk zien waar de problemen liggen voor wat betreft de totstandkoming en toetsing van getuigenverklaringen en dat er veel onzekerheden en hiaten in onze kennis bestaan. In de volgende delen van dit onderzoek wordt gekeken hoe in de Nederlandse procedure met voornoemde problematiek wordt omgegaan en in hoeverre men erin slaagt om eerdergenoemde problemen te voorkomen dan wel te redresseren.

130 Zie op dit punt de resultaten van het in § 6.5.1 beschreven leugendetectieonderzoek, maar ook de publicatie van Benton en collega's die ingaan op de reikwijdte van de kennis van lekenrechters (juryleden) omtrent ooggetuigenverklaringen. Die kennis blijkt zeer beperkt te zijn: juryleden zijn geneigd om teveel te vertrouwen op indicatoren die geen goede indicatoren voor accuratesse vormen, terwijl relevante factoren in de oordeelsvorming niet worden meegenomen (Benton e.a. 2007, p. 484).

131 Zie hierover Van Koppen en Lochun 2010, p. 623-637.

132 De geïnteresseerde lezer wordt verwezen naar het tweedelige handboek over ooggetuigenbewijs M. Toglia, J.D. Read, D.F. Ross & R.C.L. Lindsey (red), *Handbook of eyewitness psychology*, Mahwah NJ: Lawrence Erlbaum Associates 2007.